

Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota

→ Vlaams minister van Cultuur, Joke Schauvliege

Vorige maand was het feest in Zuid-Oost-Vlaanderen. Maar liefst drie erfgoedgemeenschappen uit drie verschillende gemeenten zagen hun element opgenomen op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Er staan nu zes elementen vanuit Vlaanderen op de lijst: Ommegangsreuzen en -draken uit België en Frankrijk, de Heilige Bloedprocessie van Brugge, het feest van Krakelingen en Tonnekensbrand uit Geraardsbergen, Houtem Jaarmarkt in Sint-Lievens-Houtem, Aalst Carnaval en de Valkerij.

Maar die erkenning is geen eindpunt. Nu begint de verantwoordelijkheid voor de betrokken erfgoedgemeenschap. Ook als minister van cultuur wil ik mijn verantwoordelijkheid nemen. Waar we de afgelopen decennia in Vlaanderen beleid hebben ontwikkeld voor vooral roerend en onroerend erfgoed, bleef het op het vlak van het immaterieel erfgoed beperkt tot lijsten en registers. Zulke lijsten en registers zijn belangrijk omdat de erfgoedgemeenschappen het belangrijk vinden dat hun element immaterieel cultureel erfgoed in een lijst of register opgenomen wordt. Het vergroot de zichtbaarheid van het immaterieel cultureel erfgoed. De erfgoedgemeenschappen zien zo'n opname door de minister van Cultuur of door UNESCO als een blijk van waardering voor de jarenlange, vaak vrijwillige, inzet van vele mensen. Ik wil deze lijsten en registers bijgevolg verder uitbouwen en nieuwe nominaties voor de lijsten en registers van UNESCO verder ondersteunen.

In mijn beleidsnota Cultuur voor de periode 2009–2014 stelde ik:

“Wat het immaterieel cultureel erfgoed betreft wil ik de ratificatie van de UNESCO-conventie van 2003 ter bescherming van het immaterieel erfgoed aangrijpen om hiertoe een duurzaam en toekomstgericht beleid uit te bouwen, afgestemd op de internationale ontwikkelingen. Zo wil ik ook het immaterieel erfgoed haar eigen plaats geven binnen het cultureel-erfgoedbeleid.”

De conventie zomaar overnemen als beleidstekst voor Vlaanderen is niet mogelijk en naar mijn mening ook niet wenselijk. De inhoud van de conventie moet aangepast worden aan de beleidscontext van, en in, Vlaanderen (dat cultureel autonoom is, volgens beleidsdomeinen en -velden beleid voert, reeds maatregelen heeft ontwikkeld voor onder andere de volkscultuur, een onderscheid maakt tussen cultureel erfgoed en onroerend erfgoed, ...).

Daarom stelde ik in nauw overleg met het agentschap Kunsten en Erfgoed deze visienota op. De inspiratie is gehaald uit internationale bijeenkomsten, literatuur, discussies en gesprekken met een aantal stakeholders uit het cultureel-erfgoedveld.

In deze visienota vertrek ik zoals vooropgesteld vanuit de UNESCO-conventie 2003 en bouw in het eerste deel van deze nota een consistent begrippenkader op. Vervolgens gaan we terug in de tijd en zoeken we naar de aanleiding voor een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed en maak ik de analyse in welke beleidsdomeinen en -velden immaterieel cultureel erfgoed voorkomt of waarmee het beleid moet of kan afgestemd worden. Ten slotte schets ik de contouren van het toekomstig beleid voor immaterieel cultuur erfgoed in Vlaanderen.

Ik spreek systematisch over een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed IN Vlaanderen omdat het daarover moet gaan. De Vlaamse Gemeenschap voert beleid voor ALLE gebruiken, fenomenen, tradities en kennis of kunde die in Vlaanderen aanwezig zijn, die “groepen of gemeenschappen” beschouwen en benoemen als immaterieel cultureel erfgoed en waarvoor die “groepen of gemeenschappen” zich actief inzetten om het door te geven aan toekomstige generaties.

Ik hoop dat deze nota aanzet tot debat, samenwerking en nieuwe acties en projecten.

INLEIDING

De Vlaamse Gemeenschap stemde in 2006 in met de UNESCO-conventie over de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed. Daarmee engageerde ze zich om een beleid te ontwikkelen voor het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Deze conventie was opgemaakt in Parijs op 17 oktober 2003. Nadat ook de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap instemden, trad België op 24 maart 2006 toe.

De conventie verwacht van de toegetreden staten dat ze een beleid voeren dat het immaterieel cultureel erfgoed naar waarde schat.

De conventie is er gekomen omdat UNESCO van mening is dat immaterieel cultureel erfgoed een belangrijke bron is van culturele diversiteit en een waarborg voor duurzame ontwikkeling.

De conventie is er ook gekomen nadat UNESCO de analyse had gemaakt dat globalisering en sociale transformatie vaak aanleiding geven tot achteruitgang, verdwijning en vernietiging van immaterieel cultureel erfgoed. Dit door een gebrek aan hulpmiddelen om immaterieel cultureel erfgoed te beschermen of te vrijwaren van verdwijning. Anderzijds geeft globalisering ook kansen om de diversiteit van culturen in alle rijkdom te ervaren. De conventie over het immaterieel cultureel erfgoed moet ook een aanvulling of, zo je het wil, een tegenhanger vormen voor de UNESCO-conventie ter bescherming van het onroerend (wereld)erfgoed (de conventie uit 1972).

In de conventie reikt UNESCO instrumenten en methodes aan om het draagvlak voor immaterieel cultureel erfgoed te vergroten en om het immaterieel cultureel erfgoed te vrijwaren.

Op wereldschaal schuift UNESCO twee lijsten en één register naar voren en brengt ze een fonds in stelling.

De twee lijsten zijn:

- de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid;
- de Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft.

Het register is een register met programma's, projecten en activiteiten over immaterieel cultureel erfgoed. In dit register worden voorbeeldprojecten opgenomen.

Met het Fonds ondersteunt UNESCO voornamelijk projecten uit landen met een kleinere bestuurskracht. Vlaanderen draagt jaarlijks ongeveer 17.000 euro bij aan dit fonds.

Nadat de Algemene Vergadering in 2008 de operationele richtlijnen bij de conventie goedkeurde, kon Vlaanderen aan de slag. De operationele richtlijnen leggen de regels, procedures en criteria vast om opgenomen te worden in de lijsten en het register en om bijdragen te ontvangen uit het Fonds van de conventie.

Vlaanderen speelde hierop in door een reglement in het leven te roepen op basis waarvan:

- de Inventaris van Immaterieel Cultureel Erfgoed Vlaanderen het leven zag;
- Vlaanderen elementen immaterieel cultureel erfgoed kon nomineren voor de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid.

Verschillende organisaties in het cultureel-erfgoedveld ontwikkelen sindsdien projecten, en begeleiden erfgoedgemeenschappen en dragers van immaterieel cultureel erfgoed om elementen immaterieel erfgoed op de Inventaris Vlaanderen te plaatsen en te nomineren voor de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid.

Het resultaat van het reglement zijn:

- 19 elementen op de Inventaris Vlaanderen
- 6 elementen op de Representatieve Lijst

Voor meer informatie over de Inventaris Vlaanderen, zie de website van het agentschap Kunsten en Erfgoed: www.kunstenenerfgoed.be.

Vlaanderen onderschreef met de ratificatie dus de doelstellingen van de conventie (artikel 1):

- *to safeguard the intangible cultural heritage;*
- *to ensure respect for the intangible cultural heritage of the communities, groups and individuals concerned;*
- *to raise awareness at the local, national and international levels of the importance of the intangible cultural heritage, and of ensuring mutual appreciation thereof;*
- *to provide for international cooperation and assistance.*¹

De conventie legt in artikel 11 tot en met 15 een aantal verplichtingen op aan de staten die hebben geratificeerd. In België betekent het dat de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige Gemeenschap die verplichtingen moeten waarmaken.

Om daaraan te kunnen voldoen, moet de Vlaamse Gemeenschap de intrinsieke waarde van het immaterieel cultureel erfgoed voor de betrokken “gemeenschappen, groepen en/of

individueen” erkennen en zorgen voor wederzijds respect en dialoog. Met haar beleid vergroot en versterkt de Vlaamse Gemeenschap het draagvlak voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. De Vlaamse Gemeenschap treft maatregelen zodat het immaterieel cultureel erfgoed blijvend kan doorgegeven worden. Bij de uitvoering van het beleid houdt de Vlaamse Gemeenschap het internationale perspectief in ogenschouw.

Om deze doelstellingen te kunnen bereiken, zal de Vlaamse Gemeenschap in overleg met het cultureel-erfgoedveld en de “gemeenschappen, groepen en/of individuen” die dragers zijn van immaterieel cultureel erfgoed een beleid moeten ontwikkelen en uitvoeren.²

De meerwaarde van het ontwikkelen van een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed ligt op verschillende vlakken. De doelstellingen van de UNESCO-conventie van 2003 kunnen vertaald worden naar Vlaanderen:

1. De Vlaamse Gemeenschap voert sinds lang een beleid voor roerend en onroerend erfgoed. Aandacht en **een specifiek beleid voor immaterieel cultureel erfgoed vervolledigen het erfgoedbeleid**. Roerend, onroerend en immaterieel erfgoed getuigen van ontwikkeling van culturen. Mensen identificeren er zich mee en ontleen er een (meervoudige) identiteit aan.
2. In het immaterieel cultureel erfgoed is **de culturele diversiteit** in de wereld zichtbaar. Een beleid voeren en positieve maatregelen nemen, geeft garanties op een duurzame ontwikkeling. Culturele diversiteit vertaalt zich evenzeer in “Vlaanderen als (eeuwenoud) kruispunt van culturen”. Kennis over of kennismaken met het erfgoed van groepen en gemeenschappen in en buiten Vlaanderen is gemeenschapsvormend.
3. Immaterieel cultureel erfgoed komt onder andere door globalisering van cultuur onder druk. Het ontbreken van voldoende middelen voor het vrijwaren of waarborgen van het immaterieel cultureel erfgoed of onvoldoende aandacht voor (de rijkdom van) immaterieel cultureel erfgoed en dus het waarden of naar waarde schatten ervan, dragen hier evenzeer aan bij. **Het naar waarde schatten van immaterieel cultureel erfgoed vergroot de kansen op het vrijwaren ervan. Globalisering is dan geen bedreiging maar een verrijking**. Het vergroot de toegang tot kennis over en de mogelijkheid tot kennismaking met (immaterieel cultureel) erfgoed in de wereld.

Om deze doelstellingen te bereiken, voert de Vlaamse Gemeenschap een beleid dat:

- “gemeenschappen, groepen en individuen” betrokken bij immaterieel cultureel erfgoed (= de cultureel-erfgoed-

- gemeenschap) kansen geeft om het immaterieel cultureel erfgoed te herkennen, benoemen en door te geven.
- inzet op het identificeren van immaterieel cultureel erfgoed, het inventariseren en documenteren ervan.
 - zorgt voor een internationaal referentiekader van het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Door in te zetten op de processen van toe-eigening en doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed kan expertise gedeeld en kennis uitgewisseld worden met cultureel-erfgoed-gemeenschappen in Vlaanderen en ook elders in de wereld.

Als ze dit doet, voert de Vlaamse Gemeenschap een beleid dat (waar)borgt. De Vlaamse Gemeenschap ondersteunt cultureel-erfgoedgemeenschappen om het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen te koesteren en door te geven. Ze geeft kansen aan erfgoedgemeenschappen en creëert randvoorwaarden voor het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed.

Beleid voeren vertrekt vanuit een visie. Helder afgebakende begrippen en concepten zijn nodig om die visie te kunnen vormgeven. Vandaag zit heel wat ruis op de begrippen nodig voor de ontwikkeling van een beleid immaterieel cultureel erfgoed. Volgende begrippen moeten scherpgesteld worden:

- “immaterieel cultureel erfgoed” en de relatie met “volkscultuur”, “etnologie”, “authenticiteit” en “traditie”.
- “beschermen” als vertaling van *safeguarding* en de alternatieven: “(waar)borgen”, “vrijwaren” en “koesteren”.

Voor het uittekenen van een beleid moet ook het bredere beleidskader worden geanalyseerd en bijvoorbeeld de verhouding en relatie tussen “roerend erfgoed”, “onroerend erfgoed” en “immaterieel erfgoed” worden geduïd. Eveneens moet de plaats binnen het bestaande cultureel-erfgoedbeleid worden onderzocht en de mogelijke rol van het Cultureel-erfgoed-decreet geschetst. Immaterieel cultureel erfgoed bevindt zich binnen verschillende domeinen. Niet alleen vanuit het cultuurbeleid neemt de Vlaamse Gemeenschap maatregelen voor het vrijwaren van het immaterieel cultureel erfgoed. **Omdat het doorgeven** van immaterieel cultureel erfgoed **centraal staat**, is er interactie met de beleidsdomeinen ‘Onderwijs’ en ‘Werk’ en met de beleidsvelden (amateur)kunsten en het socioculturele veld.

EEN AANTAL CONCEPTEN SCHERPGESTELD

1) Wat is “erfgoed” en “immaterieel cultureel erfgoed”?

Om immaterieel cultureel erfgoed te kunnen definiëren, is het noodzakelijk om het basisbegrip “cultuur” breed te definiëren. We hanteren de definitie die ook in het glossarium “intangible

cultural heritage”³ is opgenomen: “*Culture is the set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of a society or a social group, encompassing, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs.*” Cultuur is alles wat niet is aangeboren, maar door de mens wordt geleerd om te kunnen samenleven.

Cultuur is dynamisch. Gebruiken, gewoontes en overtuigingen veranderen in confrontatie met andere gebeurtenissen, zijn aangepast aan de omgeving (onder andere de sociale, ruimtelijke en natuurlijke omgeving) waarin de mens zich bevindt, door contact met andere culturen en veranderingen in de maatschappij of in de samenleving, door een veranderende bevolkingssamenstelling, door nieuwe kennis ... Daarom is de politiek van vandaag anders dan die in het verleden, verandert religie, evolueren gebruiken en alledaagse gewoontes en krijgen we ook andere kunst en literatuur. De traditie, de gewoonte of “hoe we het in het verleden deden” werken er in door. Er is een continuüm.

De cultuur, die ontwikkeling en die evolutie leveren elementen op die benoemd kunnen worden als kunstvoorwerpen, gebouwen, landschappen, performances, maar ook als “gewoontes”, “gebruiken”, “kennis” of “tradities”. Sommige van die elementen of uitingen van cultuur noemen we erfgoed.

a) Wat is erfgoed?

Erfgoed zijn die cultuuruitingen die groepen of (erfgoed)-gemeenschappen benoemen als dingen die vandaag nog steeds waardevol zijn. “Nog steeds waardevol zijn” betekent dat die dingen in het verleden een betekenis hadden en ook nu nog een rol – dat is vaak, en mag ook, een andere zijn dan in het verleden – kunnen spelen, ze vandaag nog een functie of betekenis hebben, en die men waardevol genoeg acht om door te geven aan toekomstige generaties. Het zijn vaak uitzonderlijke of kenmerkende gebouwen of landschappen, kunstvoorwerpen, of documenten, performances, tradities, verhalen, gewoontes en gebruiken die tot “erfgoed” benoemd worden.

Wat opvalt, is dat negatieve ontwikkelingen zelden of nooit het erfgoedlabel krijgen opgekleefd. Willem Frijhoff verwoordt het in zijn lezing bij de opening van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed als volgt:

“Geen mens zal het in zijn hoofd halen om de crimogene aanleg van een samenlevingstype of vormen van biologische degeneratie via incestueuze verhoudingen tot cultureel erfgoed te benoemen en er cultuurbeleid op te baseren, hoe cultuurgebonden en erfelijk bepaald die

ook mogen zijn. Ze zijn, met een te snelle woordspeling, geen erfgoed maar erfkwad.”⁴

Iets tot erfgoed benoemen is afhankelijk van het waardepatroon van een gemeenschap. **De groepsnorm is vaak het legitimerende. “Erfgoed” is bijgevolg geen vaststaand feit. Echt objectieve parameters om iets als erfgoed te labelen, zijn er vaak niet.** Een “groep” vindt iets de moeite waard om te bewaren omdat hij er zich mee identificeert en zijn identiteit ermee vorm geeft en construeert. De groep koestert het erfgoed en plaatst het “onder zijn bescherming”. Hij wil dat het doorgegeven wordt.

Het meer subjectieve karakter van erfgoed staat in contrast met het meer objectieve van geschiedenis. Geschiedenis – dat andere begrip dat vaak binnen een erfgoedcontext gebruikt wordt – is door zijn wetenschappelijke methodologie en de kritische analyse van bronnen om het verleden te begrijpen, objectiever. Negatieve cultuuruitingen of aspecten van de ontwikkeling van een samenleving worden wel herinnerd, in het (collectieve) geheugen opgenomen of gekoppeld aan herinneringsplaatsen.

Erfgoed is collectief bezit. Binnen de “groep of gemeenschap” wordt er consensus⁵ gezocht, wordt het gedeeld en schrijft men er een gelijkaardige betekenis, gebruik en functie aan toe. Een cultuuruiting benoemen als erfgoed is bijgevolg **tijdsgebonden, plaatsgebonden en groepsgebonden.** Een volgende generatie of een andere groep kan iets niet als erfgoed beschouwen. Een vorige generatie kan iets ook niet als erfgoed beschouwd hebben.

Door iets als erfgoed te benoemen, maakt de “groep” bekend dat ze dat element wenst door te geven aan volgende generaties.

Zo’n groep of gemeenschap die zich achter een erfgoed-element schaaft, noemen we een erfgoedgemeenschap. Het begrip is overgenomen uit de conventie van Faro⁶ en in 2008 reeds ingeschreven in het Cultureel-erfgoeddecreet. In het decreet is het gedefinieerd als:

“een gemeenschap die bestaat uit organisaties en personen die een bijzondere waarde hechten aan het cultureel erfgoed of specifieke aspecten ervan, en die het cultureel erfgoed of aspecten ervan door publieke actie wil behouden en doorgeven aan toekomstige generaties.”⁷

Elke groep bestaat uit individuen, elk individu heeft verschillende kenmerken – het kan tegelijk advocaat, blank, man, dertiger en danser zijn, heeft zo een meervoudige identiteit en identificeert zich met verschillende groepen en gemeenschap-

pen.⁸ Binnen elk van deze groepen kan erfgoed benoemd worden. Als we het concept van zo’n meervoudige identiteit hanteren om een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed te ontwikkelen in Vlaanderen, betekent het dat we op zoek gaan naar immaterieel cultureel erfgoed waarmee (wisselend samengestelde) groepen en gemeenschappen in Vlaanderen zich identificeren. De Vlaamse Gemeenschap voert dan **een beleid voor (immaterieel cultureel) erfgoed IN Vlaanderen.** We sluiten hiermee aan bij artikel 11 dat stelt: “*Each State Party shall: (a) take the necessary measures to ensure the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory;*”.

b) Wat is de verhouding tussen roerend, onroerend en immaterieel cultureel erfgoed?

Erfgoed bestaat zowel uit materiële als immateriële getuigenissen. Binnen de overheidscontext van Vlaanderen en de wijze waarop Vlaanderen een erfgoedbeleid ontwikkelt, is het noodzakelijk om de verhouding tussen roerend, onroerend en immaterieel erfgoed scherp te stellen. **Enkel door scherp te stellen kan vanuit de verschillende beleidsvelden/ invalshoeken een duidelijk en consistent beleid worden vormgegeven voor respectievelijk het roerend, onroerend en immaterieel erfgoed.**

Erfgoed zijn die cultuuruitingen die mensen voldoende waardevol vinden om door te geven. **We merken dat roerend erfgoed (o.a. kunstwerken en gebruiksvoorwerpen), immaterieel erfgoed (o.a. gewoontes, gebruiken en kennis) en onroerend erfgoed (o.a. gebouwen en landschappen) vaak in verband staan met elkaar en elkaar versterken.** Waar er een verband is, kunnen ze, of worden ze, samen in één groter verhaal geplaatst. Een interessant voorbeeld waarin de link tussen immaterieel cultureel erfgoed en onroerend erfgoed zichtbaar is, is: “*Traditions and practices associated to the Kayas in the sacred forests of the Mijikenda*” en “*Sacred Mijikenda Kaya Forests*”. De tradities en praktijken staan op de representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid (www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00011&USL=00313). Het woud is opgenomen op de werelderfgoedlijst (<http://whc.unesco.org/en/list/1231>). De tradities en praktijken vinden er plaats. Het beschermen van de natuurlijke omgeving is voor het voortbestaan van de tradities en de praktijken belangrijk. Omgekeerd geldt evenzeer dat zonder de tradities en de praktijken de “erfgoedwaarde” van het woud kleiner is. Een voorbeeld dichterbij huis is dat van de Heilige Bloedprocessie in Brugge, de stad Brugge en het reliekschrijn van het Heilig Bloed. Zowel de stad als de processie prijken op een UNESCO-lijst, het schrijn is een topstuk. De Heilige Bloedprocessie kan niet zonder de stad Brugge, het reliekschrijn verliest een deel van zijn waarde zonder de processie.

De benaderingswijze of invalshoek die gekozen wordt of de wijze waarop dat grotere gemeenschappelijke verhaal wordt bestudeerd en onderzocht, kan immaterieel, roerend of onroerend erfgoed in beeld brengen en verbanden leggen met ander roerend, onroerend of immaterieel erfgoed. Vanuit beleidscontext is het noodzakelijk om de maatregelen die men wenst te nemen voor de bescherming van het roerend en onroerend erfgoed of voor het vrijwaren en borgen van het immaterieel cultureel erfgoed op elkaar af te stemmen. Het protocol met het oog op afstemming tussen het beleid voor het onroerend erfgoed en dat voor het cultureel erfgoed (waar het immaterieel erfgoed deel van uitmaakt), dat in het Cultureel-erfgoed-decreet van 2008 is opgenomen, kan hiervoor ingezet worden.

Ook in de UNESCO-conventie van 2003 wordt de link tussen de verschillende soorten erfgoed gelegd. De preambule bij de conventie vermeldt de band: *“Considering the deep-seated interdependence between the intangible cultural heritage and the tangible cultural and natural heritage.”* Volgens de definitie van immaterieel cultureel erfgoed maken de artefacten of het roerend cultureel erfgoed en de culturele ruimte of een site deel uit van het immaterieel cultureel erfgoed.⁹ De UNESCO-conventie van 1972 (over het gebouwde en natuurlijk erfgoed) legt de link eveneens. In de operationele richtlijnen bij die conventie wordt gerefereerd aan *“the intangible values associated [with the World heritage]”*. De link tussen roerend, onroerend en immaterieel cultureel erfgoed vraagt een afgestemd beleid en afgestemde maatregelen.

Omdat duidelijk gedefinieerde begrippen nodig zijn om een beleid te voeren, focust een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed op het immaterieel cultureel erfgoed en niet op het ermee geassocieerde roerend of onroerend erfgoed. Maatregelen die genomen worden, grijpen in op het immaterieel erfgoed. Het is wel noodzakelijk om het roerend erfgoed of het onroerend erfgoed dat verbonden is met het immaterieel cultureel erfgoed, en de link ermee, te documenteren en te benoemen.

c) Een definitie van immaterieel cultureel erfgoed¹⁰

Immaterieel cultureel erfgoed is niet-tastbaar. Het zijn die gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die een gemeenschap of groep overgeërfd heeft gekregen of in een historisch continuüm kunnen gevat worden en die de gemeenschap of groep in consensus voldoende belangrijk acht om door te geven aan toekomstige generaties. Het gaat steeds om materiële en dus niet-tastbare uitingen van de interactie tussen de mens en zijn omgeving. Immaterieel cultureel erfgoed is dynamisch; door evolutie in de tijd en door interactie met de omgeving krijgt het nieuwe betekenissen en

verandert het gebruik of de functie.

Het benoemen als immaterieel cultureel erfgoed is tijds- en plaatsgebonden. Het is een culturele actie die ingrijpt op de gewoonte, het gebruik, de kennis en de praktijk. Het benoemen geeft de mogelijkheid om proactief te handelen en zorgt ervoor dat het doorgegeven wordt of dat actief kan ingezet worden op processen van doorgeven.

De UNESCO-conventie somt in artikel 2.2 verschillende domeinen op waarin zich immaterieel cultureel erfgoed manifesteert:

- (a) *oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage;*
- (b) *performing arts;*
- (c) *social practices, rituals and festive events;*
- (d) *knowledge and practices concerning nature and the universe;*
- (e) *traditional craftsmanship.*

Dit is echter geen eindige lijst en in feite ook geen lijst van domeinen waarbinnen zich immaterieel cultureel erfgoed manifesteert maar **een lijst met soorten of categorieën immaterieel cultureel erfgoed**. Deze lijst kan gebruikt worden om individuele elementen samen te brengen en te vergelijken.

Immaterieel cultureel erfgoed vind je terug in alle maatschappelijke domeinen: in de kunst (de creatie), in het socioculturele veld, bij jeugd, in religie, het sociale, binnen toerisme en vrije tijd, onderwijs en werk, economie en politiek ... Bij het ontwikkelen van een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen zullen de cultuuroverheid en het cultureel-erfgoedbeleid en -veld relaties moeten leggen met andere beleidsdomeinen en -velden.

De definitie toegepast: het gaat niet over het materiële maar over de traditie, gewoonte of het gebruik dat ermee verbonden is. “Immaterieel cultureel erfgoed” gaat niet over een reus maar over het dragen van reuzen, de technieken en kennis om reuzen te maken, de gebruiken die ermee gepaard gaan ... Het gaat niet over kant an sich maar over de technieken en gebruiken en dus over het kantklossen, het maken van patronen ...

d) Is immaterieel erfgoed authentiek ... en traditioneel?

Omdat immaterieel cultureel erfgoed dynamisch is en evolueert, is authenticiteit een relatief begrip.

Gerard Rooijackers¹¹ haalt in *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie* het voorbeeld van de klederdrachten aan. Er is een voortdurende concurrentie en zoektocht naar

Vroeger brachten vrouwen uit Aalst op kermisdagen zelfbereide vlaaien naar de bakker om ze in de oven te laten stoppen. Nu maken en verkopen de bakkers de vlaaien. Vandaag zijn de Aalsterse vlaaien erkend als een Vlaams streekproduct. Foto van Alfons Lowie, © Alan Govenar

het meest oorspronkelijk en waarheidsgetrouw kostuum. Dat resulteert meestal in het fixeren van een bepaalde fase uit die dracht als ultiem ijkpunt. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld volksdansen. Er wordt een reconstructie gemaakt van danspassen en muziek. Waar dit tot de jaren 1970 nog als pseudo-folklore of “volkscultuur uit de tweede hand” en dus met een negatieve bijklank werd benoemd, wordt dit vandaag ook aanzien als een waardevolle omgang met een als eigen geïnterpreteerde cultuur. In dit “folkloriseringsproces” veranderen de functies en betekenissen van het oorspronkelijk gebruik. Het dragen of dansen wordt soms gemaakt tot een toeristisch-recreatief product. Dit soort omgang is een van de mogelijke ontwikkelingen van immateriële cultuuruitingen of van immaterieel cultureel erfgoed. Folklorisering is niet meer of minder waard dan een andere ontwikkeling. De traditionele volksdansen en het Boombal zijn twee ontwikkelingen van eenzelfde cultuuruiting.

Net zoals authenticiteit relatief is, is ook traditie een relatief begrip. Vaak wordt traditie gelijkgesteld aan “zoals het vroeger gebeurde” en wordt gezocht naar of gerefereerd aan de meest oorspronkelijke, de meest echte of oudste vorm. Traditie moet in een immaterieel cultureel erfgoedbeleid gelezen worden in combinatie met dynamiek, verandering, ontwikkeling en met het doorgeven aan volgende generaties. Traditie gaat over het continuüm en over de processen van toe-eigening. Ook deze maken deel uit van het immaterieel cultureel erfgoed. De wijze waarop deze processen verlopen (bv. al of niet folkloriserend) maakt deel uit van het definiëren, benoemen en documenteren van het element immaterieel cultureel erfgoed.

Het concept van *invented traditions* hangt hier ook nauw mee samen. *Invented traditions* is een concept dat door Eric Hobsbawm is geïntroduceerd. Het gaat over tradities die na onderzoek toch niet zo oud of oorspronkelijk blijken te zijn als wordt gezegd of gedacht of wanneer blijkt dat ze zijn ontstaan op een ander moment in de tijd. *Invented Tradition* is beeldvorming. *Invented traditions* zijn:

“‘Invented tradition’ is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past. In fact, where possible, they normally attempt to establish continuity with a suitable historic past ... However, insofar as there is such reference to a historic past, the peculiarity of ‘invented’ traditions is that the continuity with it is largely fictitious. In short, they are responses to novel situations which take the form of reference to old situations, or which establish their own past by quasi-obligatory repetition.”¹²

Het is noodzakelijk dat onderzoekers met dit concept en deze betekenissen van authenticiteit en traditie rekening houden bij het bestuderen van onder andere immaterieel cultureel erfgoed. Het versterkt het inzicht in en de kennis over het immaterieel cultureel erfgoed. Het is noodzakelijk om die vormen van toe-eigening te benoemen en te documenteren.

e) Is elke traditie of gewoonte immaterieel cultureel erfgoed?

Omdat het een “gemeenschap of groep” is die een cultuuruiting als immaterieel cultureel erfgoed benoemt, staat het de groep vrij om geen enkele gewoonte of niet elk stukje kennis te benoemen als immaterieel cultureel erfgoed. Het staat ze ook vrij om dat wel te doen. De voorwaarde is dat er consensus over is en dat het in een continuüm kan worden geplaatst en dat de gemeenschap dat immaterieel cultureel erfgoed wenst door te geven of de omgeving en context wenst te scheppen waardoor het immaterieel cultureel erfgoed verder kan ontwikkelen. Het is eveneens een voorwaarde dat de erfgoedgemeenschap proactief wenst te handelen en dus, liever vandaag dan morgen, bewuste acties opzet om het doorgeven mogelijk te maken.

In het beleid voor immaterieel cultureel erfgoed leggen we de nadruk op het doorgeven en het ontwikkelen van acties die daarop inspelen, meer nog dan op het benoemen van immateriële cultuuruitingen als immaterieel cultureel erfgoed.

f) Is volkscultuur gelijk aan immaterieel cultureel erfgoed?

De UNESCO-conventie van 2003 bouwt voort op het debat dat binnen UNESCO wordt en werd gevoerd over volkscultuur en folklore. In dat opzicht is de conventie ook ambigu. Waar de beleidstekst van UNESCO uit 1989 nog de titel draagt “Recommendation on the Safeguarding of **Traditional Culture and Folklore**”, wordt in de Conventie van 2003 gesproken over “Safeguarding of the **Intangible Cultural Heritage**”. Bijna geruisloos zijn de termen traditionele cultuur en folklore vervangen door immaterieel cultureel erfgoed, alsof het synoniemen zijn, en is het begrip volkscultuur of volkskunde verdwenen uit het internationale UNESCO-debat.

Cultuur werd in het verleden vaak verdeeld in hoge en lage cultuur, in elitaire cultuur en volkscultuur. Volkscultuur is geëvolueerd van de cultuur van het volk – met de toen geldende onderliggende gedachten van de boerenbevolking, het gewone volk, het meest authentieke, het meest pure, het meest eigene, de echte wortels van een natie¹³ – naar de cultuur van alledag¹⁴ ... De wetenschappelijke definitie van volkscultuur of “cultuur van alledag” is vandaag “breed gedragen cultuurverschijnselen in

hun historische, sociale en geografische dimensies, waarbij die dimensies worden opgevat als dynamische, groepsgebonden processen van betekenisgeving en toe-eigening”.¹⁵

Volkscundigen en etnologen bestuderen vandaag de cultuur van alle mogelijke groepen en alle soorten cultuuruitingen (zowel roerende, onroerende als immateriële), eeuwenoud maar ook recent, van het platteland of uit de stad, en doen dat steeds binnen de historische, sociale en geografische dimensies. Ze kunnen zich dus evengoed bezighouden met de studie van de volksdans als met de studie van straatcultuur of pop- en rockmuziek en opera.

Aan de discussie over de UNESCO-conventie met betrekking tot hoge en lage cultuur wijdt Barbara Kirshenblatt-Gimblett in 2004 een artikel in *Museum International*.¹⁶ Ze schrijft daarin:

“Thus, the Bolshoi ballet and Metropolitan Opera do not and are not likely to make the list, but Nôgaku, which is not a minority or indigenous cultural form, does make the list. All three involve formal training, use scripts, are the products of literate cultures, and transmit embodied knowledge from one performer to another. [...]”

By admitting cultural forms associated with royal courts and state-sponsored temples, as long as they are not European, the intangible heritage list preserves the division between the West and the rest and produces a phantom list of intangible heritage, a list of that which is not indigenous, not minority, and not non-Western, though no less intangible.”

Dit artikel is nog steeds actueel. De Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid¹⁷ weerspiegelt deze opdeling. In feite mogen we er niet mee akkoord gaan dat het UNESCO-beleid voor immaterieel cultureel erfgoed wel aandacht heeft voor immaterieel cultureel erfgoed van koningen en religies voor zover het “niet-westers” is en zich voor het “Westen” beperkt tot het immaterieel erfgoed dat past binnen het 19^e-eeuwse concept van de volkscultuur. Het beleid moet openstaan voor al het immaterieel cultureel erfgoed.

Volkscultuur, volkskunde of etnologie zijn geen synoniemen voor immaterieel cultureel erfgoed. Immaterieel cultureel erfgoed is ook geen synoniem van “de cultuur van alledag”. Immaterieel cultureel erfgoed zijn immateriële cultuuruitingen zoals gewoontes, kennis, gebruiken en fenomenen die een groep wenst door te geven. Die immateriële cultuuruitingen kunnen illustraties zijn van de cultuur van alledag of alledaagse gewoontes maar ook gewoontes die uitzonderlijk voorkomen, die slechts om de tien jaar bestaan.

De volkskunde, de etnologie of de culturele antropologie zijn wel belangrijke en interessante wetenschappen of bevatten interessante methodieken om het immaterieel cultureel erfgoed te bestuderen. Etnologen of cultureel antropologen zijn het gewoon om “ontwikkeling” in kaart te brengen en processen van toe-eigening te herkennen en cultuuruitingen in een historisch, geografisch en sociaal kader te plaatsen. De etnologie, culturele antropologie of de cultuurwetenschappen zijn net zoals de geschiedenis en de kunstwetenschappen interessante wetenschappen voor het bestuderen van erfgoed.

Het Cultureel-erfgoeddecreet benoemt de etnologie – naast de museologie, de archivaliek en het hedendaags documentenbeheer en de informatie- en bibliotheekwetenschap – als waardevolle praktijk met het oog op een verbeterde zorg voor en omgang met het cultureel (roerend en immaterieel) erfgoed. Het Cultureel-erfgoeddecreet kan bijgevolg, doordat het de ontwikkeling van de etnologie stimuleert, bijdragen aan een betere zorg voor het immaterieel cultureel erfgoed. Maar ook de geschiedenis, de kunstwetenschappen en de archeologie hadden niet misstaan in het Cultureel-erfgoeddecreet als wetenschappelijke disciplines die bijdragen aan de kennis over en van het roerend en immaterieel erfgoed.

2) Van “beschermen” naar “het borgen” van immaterieel cultureel erfgoed

Iets benoemen als immaterieel cultureel erfgoed (of erfgoed tout court) is uitdrukking geven aan de wens om het door te geven aan toekomstige generaties. Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed voeren is die gemeenschappen kansen geven om het erfgoed door te geven.

Het gebruik van het begrip beschermen kan tot misverstanden leiden. Het kan de idee geven dat het element immaterieel cultureel erfgoed niet meer mag veranderen, bevroren moet worden of dat teruggegrepen moet worden naar een meer “authentieke” of “oudere” vorm. Door deze connotatie komen we met het begrip beschermen in het oude discours van de volkscultuur terecht en de zoektocht naar de meest authentieke vorm of het behoud van een bepaalde canon.

In het Engels is een andere term gebruikt in de conventie van 2003 dan in de conventies van 1954, 1970 en 1972. In de conventies ter bescherming van roerend (1954 en 1970) en onroerend erfgoed (1954 en 1972) wordt telkens de term *protection* gebruikt. In de conventie van 2003 is het woord *safeguarding* gebruikt.

Bij het opstellen van de UNESCO-conventie van 2003 is over de term *safeguarding* gediscussieerd in relatie tot de term *protection*.

“Safeguarding suggests a broader approach than ‘protection’, whereby not only is the ICH protected from direct threats to it but positive actions that contribute to its continuance are also taken. These include recognizing the economic, social and cultural rights of the communities (groups and individuals) that create, maintain and transmit ICH as well as educational and awareness-raising measures. From this viewpoint, protection has a more negative sense of ‘protection against’ while safeguarding implies more positive actions to foster the heritage and the context in which it is developed.”¹⁸

Die nuance kan in het Engels geduid worden door het gebruik van twee verschillende termen. In het Nederlands is dat veel moeilijker omdat zowel *protection* als *safeguarding* beschermen betekenen. De tweede vertaling van *safeguarding*: “waarborgen” in de betekenis van “vrijwaren en verzekeren”¹⁹ opent perspectieven.

De Vlaamse overheid gebruikt in haar decreten voor roerend en onroerend erfgoed de term “beschermen”. Het doel van een beschermingsbeleid daar is zorgen voor het behoud van het roerend en onroerend erfgoed. De eerste (Belgische) wet over de bescherming van monumenten en landschappen droeg als titel “Wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen”. Bescherming betekent er:

“Wanneer hun [de monumenten en gebouwen] behoud uit historisch, artistiek of wetenschappelijk oogpunt van nationaal belang is, kunnen zij, op voorstel van de Koninklijke Commissie of het college van burgemeester en schepenen van de gemeente waar zij gelegen zijn, geheel of gedeeltelijk worden gerangschikt en onder bescherming van de Staat gesteld.”²⁰

Bescherming gebeurt om te verhinderen dat het verloren gaat (~beschermen tegen), of positief gesteld “om te behouden”. Het beschermingsbeleid is met deze eerste wet tot stand gekomen vlak na de Eerste Wereldoorlog om wat voordien administratief was geregeld (= op inventarissen geplaatst door de Koninklijke Commissie) ook afdwingbaar te maken en rechtsgevolgen te koppelen aan het verlies van het erfgoed. Op een positieve manier kan ze zo behoud stimuleren door middel van subsidies.

Het onder de bescherming plaatsen van de Vlaamse overheid gebeurt steeds voor monumenten, stads- en dorpsgezichten, landschappen, archeologische sites en roerend cultureel erfgoed vanuit een nationaal of algemeen belang of omwille van de (symbolische) waarde voor de Vlaamse Gemeenschap. Decreten proberen het benoemen als erfgoed objectief te maken door te argumenteren op basis van criteria zoals:

- de archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis en het algemeen belang ervan.
- het zeldzaam en onmisbaar zijn. Om onmisbaar te zijn, moet een cultuurgoed een bijzondere waarde hebben voor het collectieve geheugen, een schakelfunctie of ijkwaarde hebben of een bijzondere artistieke waarde.

Wat de overheid hier doet, is in feite een bijzondere categorie creëren binnen het erfgoed (van gemeenschappen of groepen), een categorie die een bijzondere betekenis of uitzonderlijke waarde heeft en waar het tijdsgebonden aspect of het groepsgebundene minder speelt. Een bescherming door de Vlaamse overheid is als het ware tijdloos en voor alle inwoners van de Vlaamse Gemeenschap belangrijk. De overheid legt een publieke claim op het erfgoed.

Omwille van het niet-tastbare, het dynamische en evoluerende karakter en het tijds-, plaats- en groepsgebonden aspect is het niet wenselijk om een gelijkaardig “beschermd statuut van bovenuit” in het leven te roepen en dus immaterieel cultureel erfgoed onder de bescherming van de staat te brengen en het behoud van een element (zoals het vandaag bestaat(?)) te garanderen. Het juridisch afdwingbaar maken en het juridisch verplichten van het doorgeven of het behoud van een veranderend en dynamisch proces is praktisch onhaalbaar.

Het beleid moet net die instrumenten aanreiken en acties opzetten zodat het immaterieel cultureel erfgoed zich verder kan ontwikkelen. Het gaat dus over het creëren van randvoorwaarden.

De overheid kan wel groepen en gemeenschappen helpen, begeleiden en ondersteunen in het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed. **De Vlaamse overheid borgt immaterieel cultureel erfgoed door aan de erfgoedgemeenschappen kansen te geven** om het immaterieel cultureel erfgoed door te geven. Zo geeft de overheid aan de erfgoedgemeenschap kansen om immaterieel cultureel erfgoed te koesteren. De focus van het overheidsbeleid ligt daarbij op mensen, de kennis en de vaardigheden die ze bezitten, op gewoontes en gebruiken en op de wijze waarop die kennis, vaardigheden, gewoontes en gebruiken worden doorgegeven. **De klemtoon ligt dan niet zozeer op het element immaterieel cultureel erfgoed maar op het volledige systeem; de methodiek van het doorgeven en het proces.**

Toch zal vaak een evenwicht moeten gevonden worden bij het geven van kansen of het stimuleren van het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed. Er zal moeten omgegaan worden met immaterieel cultureel erfgoed dat verdwijnt. Het

kiezen tussen “laten verdwijnen” en “in leven houden” is geen evidente keuze. Het kan nooit de bedoeling zijn om zomaar in leven te houden of terug tot leven te wekken van gewoontes, gebruiken, tradities, kennis of vaardigheden. In feite ligt de keuze niet bij de overheid maar bij de erfgoedgemeenschap/de groep of gemeenschap die het immaterieel cultureel erfgoed koestert en wenst door te geven. Het al of niet opzetten van positieve acties gebeurt door en op vraag van die erfgoedgemeenschap. De erfgoedgemeenschap stuurt aan, de overheid maakt mogelijk.

EEN STAND VAN ZAKEN VAN HET BELEID VOOR HET IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED IN VLAANDEREN

Na de ratificatie in 2006 van de UNESCO-conventie uit 2003 heeft de Vlaamse Gemeenschap gekozen om op korte termijn een aantal maatregelen en acties te nemen en tegelijkertijd een traject te starten voor de ontwikkeling van een gedragen langetermijnbeleid voor immaterieel cultureel erfgoed. Deze visienota vormt er het eerste resultaat van en moet een basis vormen voor het langetermijnbeleid.

Immaterieel cultureel erfgoed was een nieuw begrip in 2006 maar volkscultuur niet. Vanuit een beleid voor volkscultuur had de Vlaamse Gemeenschap aandacht voor tradities, fenomenen, gebruiken, kennis en gewoontes. In het kader van de integratie in het Cultureel-erfgoeddecreet van het Decreet op de Volkscultuur van 1997 is ook in Vlaanderen de discussie gevoerd om volkscultuur geruisloos te vervangen door immaterieel cultureel erfgoed. Er is toen voor gekozen om beide begrippen naast elkaar op te nemen in het decreet. Immaterieel cultureel erfgoed werd opgenomen in de definitie van cultureel erfgoed, volkscultuur werd afzonderlijk gedefinieerd. De definitie uit *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie* werd overgenomen. Het Decreet op de Volkscultuur erkende en subsidieerde sinds 1998 en subsidieert nog tot 2011 een aantal organisaties die zich bezighouden met de volkscultuur zoals ze vandaag wordt ingevuld en dus met het leven van alledag.

De kernopdracht van de 13 organisaties²¹ is het verzamelen, beschermen, bestuderen, bekendmaken en demonstreren van de volkscultuur. Volkscultuur wordt in het Decreet op de Volkscultuur gedefinieerd als “alle collectieve al of niet traditionele uitingen van het volksleven, zoals die door organisaties, hetzij als studieterrein, hetzij als toepassingsgebied, in hun doelstellingen en programma zijn ingeschreven.” Het decreet noemde vier terreinen van volkscultuur: de algemene volkskunde, de heemkunde, de familiekennde, de industriële archeologie en de gethematiseerde volkskunde. De organisaties hadden een dienstverlenende taak voor verenigingen en mensen die in minstens vier provincies actief moesten zijn en zich actief inzetten voor het thema.

In de memorie van toelichting bij het toenmalige decreet worden de verschillende domeinen binnen de volkscultuur als volgt gedefinieerd:

“In de genealogie wordt de historische herkomst en de geografische spreiding van families onderzocht. De heemkundige spitst zich toe op een betere kennis van de lokale leefwereld in al zijn aspecten en op de bescherming van het eraan verbonden roerend en onroerend goed. De industriële archeologie is begaan met het arbeidersleven, het behoud en beheer van het industrieel patrimonium en de bescherming van met ondergang bedreigde technieken.

De volkskunde bestudeert volksculturele fenomenen in hun cultuurhistorische context met bijzondere aandacht voor de rol van de mens in veranderingsprocessen. Hierin zijn specifieke domeinen te onderscheiden zoals eetcultuur, vestimentaire gewoonten, levensrituelen, recreatie, volkskunst, heraldiek en dies meer. Al die disciplines en werksoorten hebben één zaak gemeen: een actieve belangstelling voor het erfgoed van onze voorouders en de vertaling ervan naar de actualiteit, ten behoeve van ons collectief geheugen en de duiding ervan.”²²

Het Decreet op de Volkscultuur beperkte zich niet alleen tot het immaterieel cultureel erfgoed maar nam ook het roerend en onroerend erfgoed in ogenschouw. De geschiedenis en de kennis van het verleden stonden centraal. Het Decreet op de Volkscultuur is in grote mate een decreet over geschiedenis, de geschiedschrijving of de alledaagse historische cultuur met verschillende deeldomeinen zoals lokale geschiedenis (~heemkunde), de geschiedenis van families (~georganiseerd rond genealogie) en de studie of het documenteren van fenomenen zoals eetcultuur, gewoonten, levensrituelen, volkskunst ... (~algemene en gethematiseerde volkskunde).

Binnen het toekomstige beleid voor het immaterieel cultureel erfgoed stellen we de actualiteitswaarde en het al of niet willen doorgeven aan toekomstige generaties centraal. De processen van toe-eigening, hedendaags gebruik en toepassing van die fenomenen, rituelen, gewoonten en kennis en de veranderingen of evoluties zijn minstens even belangrijk. Het historische aspect van een fenomeen, ritueel of gebruik vormt slechts één aspect.

Het model dat door dit decreet werd geïntroduceerd – één organisatie wordt gesubsidieerd voor het vervullen van een ankerfunctie voor een erfgoedgemeenschap, voor het aansturen ervan, voor het onderhouden en verspreiden van kennis en expertise – werd vertaald naar het Cultureel-erfgoeddecreet en de deuren opengezet naar ook andere thematische invalshoeken zoals kerkelijk erfgoed. Ook van de musea en

culturele archiefinstellingen ingedeeld bij het Vlaamse niveau en van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek wordt verwacht dat ze zo'n ankerfunctie vervullen, de kennis die ze bezitten verspreiden en delen. Het is de bedoeling dat op termijn een netwerk van cultureel-erfgoedorganisaties ontstaat dat alle aspecten van erfgoedzorg behelst. Het model geïntroduceerd met het Cultureel-erfgoeddecreet biedt mogelijkheden voor een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed.

Een belangrijk aanjager binnen het Decreet op de Volkscultuur, die nieuwe concepten binnenbracht in Vlaanderen, internationaal een rol speelde in het debat over de volkscultuur, de etnologie en het immaterieel cultureel erfgoed was het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw (VCV). Opgericht in 1999 en gesubsidieerd op basis van het Decreet op de Volkscultuur stimuleerde het de organisaties uit het veld om nieuwe concepten te omarmen, nieuwe richtingen uit te gaan en mee te stappen in de internationale ontwikkelingen. Het VCV vormde als steunpunt de draaischijf binnen de sector. Als erfgenaam van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde was het VCV veelvuldig betrokken bij internationale discussies over volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed. Het was en is nog steeds Marc Jacobs, directeur van het VCV en FARO, die de Vlaamse Gemeenschap als expert uitstuurt naar internationale fora. De werking van het VCV werd in 2008 geïntegreerd in FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw.

Ook een aantal musea in Vlaanderen hield zich bezig met volkscultuur, volkskunde en etnologie. Het is vooral vanuit die musea en het VCV dat de volkskunde en etnologie verder werden ontwikkeld en het begrip etnologie breed werd ingevuld. "Alledaags is niet gewoon, reflecties over volkscultuur en samenleven", een project van het VCV samen met de Koning Boudewijnstichting, verbindt volkscultuur met samenlevingsopbouw, erfgoedzorg, met de sociaal-artistieke en de sociaal-culturele praktijk. Dit was een eyeopener en schetste diverse kansen voor volkscultuur en een actuele inbedding. Een andere eyeopener was het project "Mannen met baarden" uit 2001, georganiseerd door het Huis van Alijn. Met deze projecten trekt de sector duidelijk de kaart van de volkscultuur en is er potentieel voor de verdere ontwikkeling van etnologie en volkskunde.

Na ratificatie van de conventie van 2003 koos de Vlaamse Gemeenschap ervoor om eerst in te zetten op het vergroten van de zichtbaarheid van immaterieel cultureel erfgoed. Deelname aan de internationale instrumenten van de conventie en dan voornamelijk aan artikel 16 (de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid²³) stond voorop. Het op internationale lijsten krijgen van immaterieel cultureel erfgoed dat in Vlaanderen leeft, verhoogt de zicht-

baarheid van het immaterieel cultureel erfgoed, het geeft erkenning aan diegenen die het immaterieel cultureel erfgoed beoefenen, koesteren en/of er drager van zijn. Op een geaggregeerd niveau geeft het inzicht in de diversiteit van immaterieel cultureel erfgoed en zorgt het er ook voor dat diverse groepen (waaronder beleidsmakers en publiek) een beeld krijgen van wat immaterieel cultureel erfgoed is of kan zijn.

In 2008 werkte de Vlaamse Gemeenschap hiervoor een reglement uit.²⁴ Het reglement werd ook toegepast in 2009 en 2010. Het reglement roept een "Inventaris van immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen" (de Inventaris Vlaanderen) in het leven. Het bevat de criteria en procedures om een element op deze inventaris te plaatsen. Het reglement beschrijft ook de procedures om een element dat op deze inventaris staat, te nomineren voor de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid (artikel 16 van de UNESCO-conventie van 2003).

In de geest van de conventie is het de (erfgoed)gemeenschap, die drager is van het element immaterieel cultureel erfgoed, die de beslissing neemt om zich kandidaat te stellen voor de Inventaris Vlaanderen en/of de Representatieve Lijst van UNESCO. Het is dus niet een groep van experts of wetenschappers die na een grondige wetenschappelijke studie bepaalt welke elementen deel mogen of kunnen zijn van de Inventaris Vlaanderen of desgevallend voldoen aan de voorwaarden van de operationele richtlijnen van UNESCO om op de Representatieve Lijst van UNESCO te komen. Het is de gemeenschap zelf die het initiatief moet en kan nemen. De principes van de conventie worden hierdoor gevolgd.

In het reglement zijn een aantal kwaliteitscontroles ingebouwd. Zo vraagt het reglement dat de cultureel-erfgoedgemeenschap samenwerkt met een op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet gesubsidieerde organisatie. Dat is een organisatie die de zorg voor en/of de ontsluiting van cultureel erfgoed als kerntaak heeft. Musea, culturele archiefinstellingen, erfgoedbibliotheek, maar ook landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur, specifieke expertisecentra voor cultureel erfgoed en lokale besturen met een door de Vlaamse overheid gesubsidieerd cultureel-erfgoedbeleid behoren hiertoe. Deze samenwerking moet de erfgoedreflex van de cultureel-erfgoedgemeenschap versterken en helpen om maatregelen voor de *safeguarding* van het element immaterieel cultureel erfgoed uit te werken. Uit de praktijk leren we dat het voornamelijk landelijke organisaties voor volkscultuur en de cultureel-erfgoedcellen van lokale besturen met een gesubsidieerde cultureel-erfgoedwerking zijn die betrokken worden bij het voorbereiden en opstellen van een aanvraagdossier. Ook FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed is

Germaine Deruyter, 80 jaar, leerling kantklossen bij haar moeder en in de kantschool (Apostolinen) te Brugge, nu nog steeds een meesteres in het kantklossen. Foto © Alan Govenar

partner in voornamelijk de aanvragen voor nominaties voor de Representatieve Lijst van UNESCO.

Een tweede element van kwaliteitscontrole is de door de minister van Cultuur opgerichte ad-hoccommissie immaterieel cultureel erfgoed. Deze commissie van experts toetst het element en het dossier aan de criteria en bekijkt eveneens de kwaliteit van een dossier, geeft eventueel advies en mogelijke verbeterpunten aan de cultureel-erfgoedgemeenschap en adviseert de minister van cultuur om een element al of niet op te nemen op de Inventaris Vlaanderen enerzijds en/of voor te dragen voor opname op de Representatieve Lijst van UNESCO anderzijds.

Na drie jaar reglement staan 19 elementen op de Inventaris Vlaanderen.

In 2009 werd de Heilige Bloedprocessie van Brugge opgenomen op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid (Artikel 16 van de UNESCO-conventie). In 2009 droeg de Vlaamse Gemeenschap vier elementen voor opname op dezelfde lijst voor. Vlaanderen participeerde ook aan het internationale dossier over de Valkerij dat door de Verenigde Arabische Emiraten werd ingediend bij UNESCO. Op 16 november 2010 nam het Intergouvernementeel Comité van de conventie de beslissing over vier van deze elementen: Het Carnaval van Aalst, het Krakelingenfeest en Tonnekensbrand te Geraardsbergen, Houtem Jaarmarkt, die jaarlijks plaatsvindt in Sint-Lievens-Houtem en de Valkerij staan sindsdien op de Representatieve Lijst. Voor een beslissing over het dossier van de Jaartallen in Leuven is het nog wachten op de bijeenkomst van het Intergouvernementeel Comité in het najaar van 2011. De Garnaalvisserij te paard uit Oostduinkerke is een van de volgende dossiers die bij UNESCO zullen worden ingediend.

De Ommegangsreuzen en -draken uit België en Frankrijk – waar de reuzen uit Dendermonde, Mechelen en Brussel deel van uitmaken – zijn in 2005 op de lijst van “Meesterwerken van het Oraal en Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid” geplaatst. Deze lijst van meesterwerken vormde een voorloper op de conventie. Alle elementen op de meesterwerkenlijst werden in 2009 overgenomen op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Het reglement, de Inventaris Vlaanderen en de nominaties voor de Representatieve Lijst van UNESCO hebben in de eerste plaats gezorgd voor een grotere zichtbaarheid van immaterieel cultureel erfgoed. Nadeel van dit reglement en van de open oproep is dat het de ‘usual suspects’²⁵ zijn die een dossier indienen voor één of voor beide lijsten. De impact op deze ‘usual suspects’ is vrij groot en positief. Het doet hen nadenken over datgene waar ze mee bezig zijn. De verplichte samenwerking met een gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisatie die op

een dynamische manier omgaat met cultureel erfgoed is een pluspunt. Deze samenwerking geeft nieuwe inzichten, doet de cultureel-erfgoedgemeenschap stilstaan bij het borgen en bij de erfgoedwaarde van het element. Het nadeel is wel dat – en hier duiken gevaren op van het werken met lijsten – elke stoet, elke reus, elk evenement met een lange geschiedenis op de Inventaris Vlaanderen wenst te komen en bij uitbreiding op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid (artikel 16 van de UNESCO-conventie). Het prestige van deze lijsten (en zeker van de internationale lijst) is hoog, het symbolisch kapitaal groot. Een erkenning door de overheid of door een internationale organisatie wordt door vele organisatoren aanzien als een erkenning van hun jarenlange inzet. Voor steden en gemeenten en voor de verenigingen of erfgoedgemeenschappen achter een element immaterieel cultureel erfgoed wordt zo’n erkenning vaak ook vanuit economisch en toeristisch oogpunt nagestreefd. Er wordt een grotere aantrekkingskracht vermoed en er worden meer bezoekers gelokt. Er wordt gehoopt op meer inkomsten en terugverdieneffecten. Uiteraard zijn dit positieve gevolgen, maar een opname op de lijst moet meer zijn dan dat.

Vaak aanzien erfgoedgemeenschappen de opname van het element immaterieel cultureel erfgoed als een eindpunt. Zoals in de definities aangegeven, staat het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed centraal. Na de opname op de inventaris begint alles nog maar en moeten een programma en acties voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed uitgevoerd en geïmplementeerd worden. In de toekomst moet er meer aandacht gaan naar het programma en de acties voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed en moet de opname op een lijst gekoppeld worden aan de kwaliteit van deze maatregelen.

De meerwaarde van opname op de Inventaris Vlaanderen en de Representatieve Lijst van UNESCO bestaat niet alleen uit een grotere zichtbaarheid maar geeft ook kansen op uitwisseling van kennis, ervaringen, expertise, acties en programma’s voor het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed. En dit zowel binnen Vlaanderen als op het internationale toneel.

Zoals in de definitie aangegeven, bevindt het immaterieel cultureel erfgoed zich niet alleen binnen het cultureel-erfgoedveld. Daarom hier een korte opsomming van een aantal velden of initiatieven waarbinnen de Vlaamse overheid ook aandacht heeft of zou kunnen hebben voor het immaterieel cultureel erfgoed.

Binnen **het kunsten- en amateurkunstenbeleid** wordt gewerkt met fenomenen, tradities, gebruiken, kennis en gewoonten. Zoals in het begin geschetst, is een continuüm aanwezig bij de ontwikkeling en evolutie van cultuur en kunst. De kunsten en

amateurkunsten schakelen zich, bewust of onbewust, in zo'n continuüm in.

In de regelgeving binnen Vlaanderen wordt een beleid voor de kunsten gevoerd op basis van het Kunstendecreet en van het Decreet op de Amateurkunsten. Dans, theater, figurentheater, beeldende kunst, kunstproductie ... komen daarin aan bod.

De koepelorganisaties gesubsidieerd op basis van het Decreet op de Amateurkunsten en de organisaties (steunpunten en kunstenorganisaties) gesubsidieerd op basis van het Kunsten-decreet besteden in meer of mindere mate aandacht aan het (roerend, onroerend en immaterieel) erfgoed van de verschillende disciplines.

Ook binnen **het onroerend-erfgoedbeleid** is er aandacht voor immaterieel cultureel erfgoed. De kennis van technieken voor de restauratie van gebouwen en voor het onderhoud van landschappen wordt vastgelegd en gedocumenteerd.²⁶

Vanuit het **beleidsdomein Landbouw en Visserij** ondersteunt de Vlaamse overheid het gastronomisch of culinair erfgoed. Het beleidsdomein ondersteunt het steunpunt Streekproducten en kent het Vlaamse label "streekproduct.be" en de Europese labels "Beschermd Oorsprongsbenaming (BOB)", "Beschermd Geografische Aanduiding (BGA)" en "Gegarandeerde Traditionele Specialiteit (GTS)" toe. De kennis en vaardigheden nodig om deze producten te maken, kunnen als immaterieel cultureel erfgoed worden gelabeld.

Het **evenementenbeleid en het toeristisch beleid** van de Vlaamse overheid en van ook lokale besturen zet in op immaterieel cultureel erfgoed. Vele lokale besturen ondersteunen lokale fenomenen, gebruiken en gewoonten. De ondersteuning gebeurt zowel financieel, logistiek als op het vlak van promotie en communicatie. De ondersteuning gebeurt meestal vanuit een toeristisch-recreatieve invalshoek.

CONTOUREN VAN EEN TOEKOMSTIG BELEID

Op basis van het scherpstellen van de definities van immaterieel cultureel erfgoed en het vervangen van "beschermen" door "het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed" bestaat de basisfilosofie van het beleid dat de Vlaamse Gemeenschap voert voor het immaterieel cultureel erfgoed uit:

Het geven van kansen aan erfgoedgemeenschappen (= een gemeenschap die bestaat uit organisaties en personen die een bijzondere waarde hechten aan het cultureel erfgoed of specifieke aspecten ervan, en die het cultureel erfgoed of aspecten ervan door publieke actie wil behouden en doorgeven aan toekomstige generaties²⁷) **om het immate-**

rieel cultureel erfgoed door te geven. Omdat de nadruk op het doorgeven wordt gelegd, investeert de Vlaamse Gemeenschap in een duurzaam beleid. **Zo borgt de Vlaamse Gemeenschap het immaterieel cultureel erfgoed.**

Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen zorgt ervoor dat elke erfgoedgemeenschap de informatie krijgt of de kennis verwerft om ofwel autonoom ofwel begeleid de analyse te maken wat immaterieel cultureel erfgoed is binnen de gewoonte, het gebruik, het fenomeen of de kennis die ze bezit. Die informatie en kennis en die begeleiding dragen ook bij tot het actief inzetten op het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed.

Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed beperkt zich niet tot de (gesubsidieerde) cultureel-erfgoedsector, maar gaat onder andere ook over de kunstensector, de landbouw en visserij, het onroerend-erfgoedveld ... Om meer dan de 'usual suspects' te bereiken, zal ook buiten het culturele veld moeten worden gestapt.

De Vlaamse Gemeenschap neemt drie rollen op zich:

1. **De Vlaamse Gemeenschap voert een faciliterend beleid.** De Vlaamse Gemeenschap ondersteunt een erfgoedgemeenschap zodat deze voldoende kennis en informatie heeft om immaterieel cultureel erfgoed te herkennen, te benoemen en proactief in te zetten op het doorgeven ervan.
2. Omdat dit beleid zich ent op een internationaal beleid is het ook aan de Vlaamse Gemeenschap om de internationale kaart te trekken. **De Vlaamse Gemeenschap neemt het voortouw in het internationaal vertalen van het beleid in Vlaanderen en speelt op het internationale toneel mee.** De Vlaamse Gemeenschap speelt, binnen de context van België, de rol die, op basis van de conventie, van staten wordt verwacht. Tegelijk stimuleert de Vlaamse Gemeenschap de internationale aanwezigheid en uitwisselingen op internationale fora van immaterieel cultureel erfgoed uit Vlaanderen. Beleidsmatig speelt de Vlaamse Gemeenschap met de visie die ontwikkeld wordt in deze nota in de spits van de internationale debatten. Ze heeft dat ook bij de voorbereiding gedaan. Bij de uitwerking van een langetermijnbeleid probeert Vlaanderen deze rol vast te houden.
3. Zoals hoger in de definities aangegeven en bij het scherpstellen van begrippen gesteld, borgt de Vlaamse overheid het (doorgeven van) immaterieel cultureel erfgoed. "Borgen" heeft ook te maken met kwaliteitscontrole en monitoring. **De derde rol die de Vlaamse Gemeenschap op zich neemt is die van kwaliteitsbewaker en moderator.**

Hieronder geven we meer toelichting bij elk van deze drie rollen.

1) De Vlaamse Gemeenschap faciliteert

a) Wat betekent dit?

De erfgoedgemeenschap staat centraal in het beleid. Rekening houdend met de definitie van immaterieel cultureel erfgoed en met de doelstellingen van een beleid dat borgt, zet een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in op “van onderuit” en op “ontwikkeling”.

De Vlaamse Gemeenschap voert een beleid dat de bevolking en groepen en gemeenschappen stimuleert om die fenomenen, gebruiken, gewoontes en kennis die ze hebben overgeërfd, die ze belangrijk vinden en willen overdragen aan toekomstige generaties, te herkennen en te benoemen als immaterieel cultureel erfgoed en actief door te geven. Dat herkennen en benoemen maakt proactief handelen mogelijk. Het zorgt ervoor dat de erfgoedgemeenschap acties ontwikkelt om het immaterieel cultureel erfgoed door te geven.

Vandaag staan heel wat “groepen” of “gemeenschappen” niet stil bij wat ze belangrijk vinden. Het doorgeven gebeurt vanzelf. Er wordt niet stilgestaan bij de mechanismes die daarbij spelen of de onderhandelingen die daarbij gebeuren en welke rol individuen enerzijds daarin hebben en de groep anderzijds daarin heeft. Telkens opnieuw wordt betekenis gegeven aan het immaterieel cultureel erfgoed. Vaak verandert het gebruik en de functie. Dat proces van toe-eigening wordt nu vaak niet herkend. Het maakt echter deel uit van het immaterieel cultureel erfgoed.

Het is aan een erfgoedgemeenschap om die fenomenen die ze wenst door te geven ook effectief als immaterieel cultureel erfgoed te benoemen. Met het benoemen geeft een erfgoedgemeenschap aan dat ze het immaterieel cultureel erfgoed wenst te documenteren, te inventariseren en de ontwikkeling in kaart te brengen. Dat documenteren is geen evidentie. Immaterieel cultureel erfgoed is dynamisch, het ontwikkelt en evolueert. “Vastleggen” en “dynamisch” zijn moeilijk te verzoenen en vaak elkaars tegengestelde. Het instrument waarmee immaterieel cultureel erfgoed wordt geïnventariseerd, moet tegemoetkomen aan het dynamisch karakter.

Het is aan een erfgoedgemeenschap om het immaterieel cultureel erfgoed door te geven. Ze staat zelf in voor het blijven voortbestaan – en dus evolueren – van het immaterieel cultureel erfgoed. Door acties en programma’s op te zetten om het immaterieel cultureel erfgoed door te geven aan toekomstige generaties, koestert een erfgoedgemeenschap het immate-

rieel cultureel erfgoed en schat ze de waarde ervan hoog in. De Vlaamse Gemeenschap zorgt ervoor dat erfgoedgemeenschappen de juiste kennis verwerven om immaterieel cultureel erfgoed te herkennen, benoemen, documenteren, inventariseren en door te geven.

b) Instrumenten te ontwikkelen door de Vlaamse Gemeenschap

1) Expertisekernen/netwerken van expertise

Cultureel-erfgoedorganisaties met kennis van zaken kunnen erfgoedgemeenschappen helpen de analyse te maken welke fenomenen, tradities, gebruiken en welke kennis immaterieel cultureel erfgoed is en de “erfgoedreflex” aan te scherpen. Cultureel-erfgoedorganisaties met kennis van zaken hebben expertise op het vlak van immaterieel cultureel erfgoed en het doorgeven ervan, kennen de valkuilen, kennen de definitie van immaterieel cultureel erfgoed en kunnen die toepassen, weten wat borgen van immaterieel cultureel erfgoed is en weten dat het niet gelijkstaat aan bevriezen of teruggrijpen naar een mogelijk historisch verleden, weten dat hoe ouder “hoe meer of beter” immaterieel cultureel erfgoed geen correct argument is, kennen het concept van *invented traditions* en weten ermee om te gaan. De etnologie en het herkennen van processen van toe-eigening zijn gekend bij zo’n organisatie. Zo’n organisatie bezit de juiste expertise. **De Vlaamse Gemeenschap ondersteunt deze expertisekernen of netwerken van expertise en sluit zo aan bij de UNESCO-conventie van 2003 waarin gevraagd wordt naar het ondersteunen van *competent bodies* (artikel 13, (b)).**

Deze expertisekernen zetten in op kennisontwikkeling en het aanscherpen van de erfgoedreflex bij erfgoedgemeenschappen. Zo doen ze aan *capacity building*. De UNESCO-conventie van 2003 vraagt hierop in te zetten (artikel 14, (a), (III)).

Er zijn verschillende soorten immaterieel cultureel erfgoed. De conventie somt in artikel 2 vijf grote groepen op.²⁸ Het immaterieel cultureel erfgoed dat tot zo’n groep behoort, heeft gelijkenissen. De kennis en expertise nodig om het immaterieel cultureel erfgoed te herkennen en benoemen en om het door te geven, is vaak gelijkaardig; kennis en expertise kan uitgewisseld en gedeeld worden.

We stellen daarom voor om deze clusters of groepen als benchmark te hanteren. Rond elk van deze groepen zou expertise ontwikkeld of inzetbaar gemaakt moeten worden.

Heel wat expertise is ontwikkeld, is aanwezig bij reeds gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties (= landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed, landelijke cultureel-

erfgoedorganisaties voor volkscultuur, musea en culturele archiefinstellingen ingedeeld bij het Vlaamse niveau, de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, de cultureel-erfgoedcellen en steden, gemeenten, intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie en bij de provinciale erfgoeddiensten). Het is zaak om deze, vaak verspreide, expertise samen te brengen of zichtbaarder te maken. Door schaalvoordelen kunnen ook via deze netwerken efficiëntiewinsten worden geboekt.

Zulke expertisecernen of netwerken van expertise ontwikkelen niet alleen een beleid voor het immaterieel cultureel erfgoed, maar kunnen ook binnen het thema aandacht hebben voor het roerend cultureel erfgoed.

Op basis van de vijf thema's zouden volgende expertisecernen of netwerken van expertise kunnen groeien:

- Een landelijke expertisecern of netwerk voor verhalen, dialecten, mondelinge geschiedenis en vertelkunst. Dit is een expertisecentrum dat kennis en expertise centraliseert rond "verhalen". Theo Meder en Eric Venbrux definiëren een volksverhaal als: een mondelinge vertelling die voor langere of kortere tijd circuleert tussen (groepen) mensen.²⁹ Ook liedjes, aftelrijmpjes, spreekwoorden en raadsels behoren hiertoe. Een verhaal is meestal anoniem en variabiliteit of het ontstaan van nieuwe versies is een belangrijk kenmerk. Het gaat niet alleen over sprookjes, sagen, legendes, moppen en anekdotes, maar ook over hedendaagse stadslegendes, productgeruchten of roddels. Datzelfde centrum of dat netwerk kan het koesteren van dialecten en taalvariatie als haar onderwerp zien evenals expertise verschaffen rond vertelkunst en mondelinge geschiedenis. Zie domein 1 uit de conventie: "*oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage*".
- Een landelijke expertisecern of netwerk van expertise voor cultureel erfgoed binnen het kunstenveld (in de conventie = "performing arts"). Dit thema is zeer breed. Het veld wordt vandaag door verschillende organisaties bespeeld. Het is een groot thema waarin het zowel gaat over muziek als over theater en dans. Omdat deze thema's ook belangrijk roerend erfgoed zoals archieven en collecties bevatten, kunnen hier meerdere netwerken of expertisecernen actief zijn. Een mogelijk opdeling zou kunnen zijn: een expertisecern voor het muzikaal erfgoed en een voor het erfgoed van de podiumkunsten (theater en dans). De interactie met het kunsten- en het amateurkunstenlandschap is hier groot. Voor de kunstensector is interactie nodig met het Muziekcentrum Vlaanderen en het Vlaams Theater Instituut dat ook dans tot zijn actieterrein rekent, met de amateurkunstensector is interactie vereist met Danspunt en Open Doek voor de podiumkunsten en met Muziekmozaïek,

Koor&Stem, Poppunt en Vlamo voor de muziek. Vooral voor het doorgeven van dit soort immaterieel cultureel erfgoed is interactie met deze sectoren relevant en een duidelijke meerwaarde vereist.

- Een landelijke expertisecern of netwerk voor cultureel erfgoed van stoeten, feesten, rituelen en sociale interactie. Vanuit toeristisch oogpunt is dit een belangrijk netwerk. Feesten, rituelen en sociale interactie gaat van carnaval tot optochten en stoeten, maar ook over Maria-vereringen, bedevaarten en Sinterklaas. Zo'n expertisecern of netwerk grijpt in en zorgt voor een erfgoedreflex bij een groot deel van de 'usual suspects' en die organisaties die een erkenning van de overheid verwachten of vaak vanuit economisch oogpunt belang hechten aan de titel van "immaterieel cultureel erfgoed". (In de UNESCO-conventie is dit domein 3: "*social practices, rituals and festive events*").
- Een netwerk rond kennis over de natuur en het universum vormt een meerwaarde voor het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Vaak is kennis over de natuur en het universum een aspect van een element immaterieel cultureel erfgoed dat ook tot een andere groep kan gerekend worden. Met het oog op kennisdeling en uitwisseling van informatie is een dergelijk netwerk belangrijk.
- Een landelijke expertisecern of netwerk dat zich toelegt op het immaterieel cultureel erfgoed van technieken en ambachten. Deze expertisecern of dat netwerk documenteert, begeleidt en zorgt mee voor het doorgeven. Van deze organisatie wordt een grote interactie verwacht met onderwijs en tewerkstelling om het doorgeven veilig te stellen. Immaterieel cultureel erfgoed dat tot deze categorie behoort, leidt tot de creatie van objecten. Zowel de link met het onroerend erfgoed (het restauratieambacht en oude technieken) en met landbouw/streekproducten wordt hier gelegd. Hier is ook interactie vereist met een aantal thematische musea zoals het Modemuseum, het Designmuseum, het Museum voor Industriële Archeologie en Techniek (MIAT) ... Het domein binnen de UNESCO-conventie waar hier naar verwezen wordt, is dat van "*traditional craftsmanship*".

Het Cultureel-erfgoeddecreet voorziet vandaag in verschillende mogelijkheden om dergelijke expertisecernen of partners in zo'n netwerk te subsidiëren. Elke landelijke cultureel-erfgoedorganisatie (= landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed, landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur, erkende musea of erkende culturele archiefinstellingen ingedeeld bij het Vlaamse niveau of de Vlaamse Erfgoedbibliotheek) moet kennis en expertise delen binnen de erfgoedgemeenschap, een ankerfunctie vervullen voor die erfgoedgemeenschap en een dienstverlening organiseren. Als landelijke cultureel-erfgoedorganisaties bouwen ze een werking uit die relevant is voor Vlaanderen. Ze bouwen deze werking uit binnen

een internationale context en brengen internationale expertise binnen in de cultureel-erfgoedgemeenschap. Ze stimuleren de erfgoedgemeenschap tot het ontwikkelen van voorbeeldprojecten.

De criteria in het Cultureel-erfgoeddecreet zijn passend. Van een landelijke cultureel-erfgoedorganisatie verwachten we dan niet alleen aandacht voor het roerend erfgoed (zoals archieven en objecten), maar ook voor het immaterieel cultureel erfgoed dat tot het thema behoort.

Voor de verankering van de expertisecernen voor immaterieel cultureel erfgoed zijn volgende landelijke organisaties het meest geschikt:

- de landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed (artikel 26, §1, 1° van het Cultureel-erfgoeddecreet);
- de landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur (artikel 26, §1, 2° van het Cultureel-erfgoeddecreet);
- de erkende musea ingedeeld bij het Vlaamse niveau (artikel 32, §1, 1° van het Cultureel-erfgoeddecreet).

Deze organisaties kunnen zich ook verenigen in netwerken en kennis en expertise op deze wijze delen en inzetbaar maken voor het immaterieel cultureel erfgoed. De rol die ze vandaag reeds spelen voor het roerend erfgoed kunnen ze evengoed opnemen voor het immaterieel cultureel erfgoed.

Voor de beleidsperiode 2009–2011 subsidieert de Vlaamse Gemeenschap landelijke expertisecentra op basis van een thema (~kerkelijk erfgoed, agrarisch erfgoed, figurentheater) en andere op basis van methodieken (~actuele erfgoedparticipatie, digitalisering). De landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur worden voor dezelfde beleidsperiode gesubsidieerd.

Een clustering van bestaande landelijke expertisecentra, landelijke organisaties voor volkscultuur en nog op basis van het Decreet op de Volkscultuur gesubsidieerde organisaties of de subsidiering van nieuwe landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed of landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur kan vanaf 2012.

De huidige beleidsperiode voor erkende culturele archiefinstellingen ingedeeld bij het Vlaamse niveau loopt tot en met 2012, die voor erkende musea ingedeeld bij het Vlaamse niveau tot en met 2013.

De interactie met de lokale besturen gebeurt via het lokaal cultuurbeleid of via de cultureel-erfgoedcellen. De basisconcepten van het beleid voor het immaterieel cultureel erfgoed zijn ook door de cultureel-erfgoedcellen gekend zodat ook zij een

ondersteunende en begeleidende rol op zich kunnen nemen. Door de veelvuldige interactie van het roerend, onroerend en immaterieel cultureel erfgoed (zie hoger) geldt het protocol dat op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet is gesloten tussen de respectievelijke beleidsdomeinen evenzeer voor het immaterieel cultureel erfgoed.

II) Van een "Inventaris Vlaanderen" naar een "Databank voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen"

Het documenteren en inventariseren van immaterieel cultureel erfgoed is een eis van de Conventie. Het maakt ook deel uit van een beleid voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed. **Documenteren gaat over het verzamelen van kennis en informatie over het immaterieel cultureel erfgoed, de geschiedenis ervan, de methodieken die gebruikt zijn voor het doorgeven, de wijze van toe-eigening en aanpassing aan nieuwe ontwikkelingen in de omgeving. Documenteren gaat ook over het in kaart brengen van de acties en programma's die de erfgoedgemeenschap uitvoert en plant en die gericht zijn op het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed.**

De huidige Inventaris Vlaanderen, met 19 elementen immaterieel cultureel erfgoed, was in de eerste plaats opgezet om aan de voorwaarde tegemoet te komen van de UNESCO-conventie die stelt dat een element op een "nationale" inventaris moet staan vooraleer het genomineerd kan worden voor opname op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. De huidige inventaris focust op het element en niet op de acties die de erfgoedgemeenschap opzet om het immaterieel cultureel erfgoed door te geven. Het dynamische en evoluerend karakter van het immaterieel cultureel erfgoed komt in de huidige inventaris niet naar voren. Het clusteren van elementen is met de huidige inventaris ook niet mogelijk met als gevolg dat elke stoet, elke reus of elke individuele gewoonte, gebruik, traditie of fenomeen in de inventaris wenst opgenomen te worden. **Er is daarom nood aan een meer uitgebreid instrument dat verschillende zaken koppelt en getrapt kan functioneren.** Een nieuw instrument moet volgende zaken mogelijk maken:

- het **zichtbaar maken** van het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen;
 - door het dynamisch en dus veranderend karakter van het immaterieel cultureel erfgoed in beeld te brengen (onder andere door onderzoek van heden en verleden, het in kaart brengen van processen van toe-eigening, ...).
 - door in te zetten op communicatie.
- het **verbinden van elementen immaterieel cultureel erfgoed**;
 - door het groeperen van gelijkaardige soorten immaterieel cultureel erfgoed. De verschillende soorten zoals

Dragers van tradities. Het omgaan met het Ros Beiaard van Dendermonde is zowel opgenomen in de Inventaris van Immaterieel Cultureel Erfgoed Vlaanderen als op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid (UNESCO-conventie van 2003, artikel 16). Gustaaf Mannaert, 63, is een van de mannen die het Ros Beiaard letterlijk, maar ook figuurlijk, dragen. Hij liep de ommegangen van 1975, 1990 en 2000 als kopman onder het paard. In 2010 begeleidde hij het Ros Beiaard als deken van de Gilde der Vrije Pijnders. Foto © Alan Govenar

gedefinieerd in de UNESCO-conventie van 2003 kunnen hiervoor richtinggevend zijn. Maar ook het verder groeperen van gelijkaardige elementen is een must (bv. het samenbrengen van het immaterieel cultureel erfgoed van Reuzen in Vlaanderen of Maria-vereringen en pelgrimstochten).

- door internationale samenwerking en uitwisseling van kennis en expertise. De databank moet kunnen bijdragen aan het opstellen van internationale dossiers voor artikel 16 (Representatieve lijst), artikel 17 (immaterieel cultureel erfgoed dat bedreigd is) en artikel 18 (voorbeeldprojecten).
- het **verbinden van elementen immaterieel cultureel erfgoed met goede praktijkvoorbeelden, experts en expertisecoren**.
- het **uitwerken, tonen en rapporteren over borgmaatregelen en maatregelen voor het doorgeven** van het immaterieel cultureel erfgoed en het oplijsten van goede praktijkvoorbeelden. Zo functioneert de databank ook als instrument voor de opvolging van het immaterieel cultureel erfgoed.

Om dit mogelijk te maken, wordt voorgesteld **alle informatie in een databank** op te nemen. Een dergelijke databank inventariseert, stelt interactie, uitwisseling van kennis en expertise centraal, legt de nadruk op de individuele elementen EN op de gelijkenissen en verwantschappen.

In navolging van de definitie van immaterieel cultureel erfgoed en de nadruk die erin gelegd wordt op de medewerking van de erfgoedgemeenschappen en op het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed, gebeurt de registratie in de databank door de erfgoedgemeenschappen zelf. De expertisecoren begeleiden de erfgoedgemeenschappen daarin, volgen het element verder op, leggen linken met experts en met andere elementen met gelijkaardige kenmerken, processen van doorgeven, die behoren tot dezelfde groep ... **De expertisecoren en netwerken voor immaterieel cultureel erfgoed werken op basis van de gegevens in de databank projecten uit en zorgen voor clustering van elementen en voorbeeldpraktijken.**

Het beheer van de databank gebeurt door een consortium (al of niet onder een eigen rechtspersoonlijkheid), de Vlaamse Gemeenschap is eigenaar van de databank. Archiefbank Vlaanderen is op dezelfde manier georganiseerd. De ervaring met deze databank leert ons dat een dergelijke decentrale invoer en gezamenlijk beheer werkt.

De Inventaris Vlaanderen vloeit voort uit deze databank. De Inventaris Vlaanderen is een lijst met aandacht voor de individuele elementen die focust op de gelijkenissen. De Inventaris

Vlaanderen groepeer elementen in thema's en clusters. De Inventaris Vlaanderen focust bijvoorbeeld op "De traditie van het Reuzendragen in Vlaanderen", of "historische stoeten en processies" ... Het is de minister van Cultuur die het immaterieel cultureel erfgoed op de Inventaris Vlaanderen plaatst en erkent. Niet alleen elementen immaterieel cultureel erfgoed maar ook voorbeeldprojecten op het vlak van het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed kunnen door de minister worden erkend en in de kijker geplaatst. Met deze erkenning van immaterieel cultureel erfgoed door de minister van cultuur komt het beleid tegemoet aan de wens van vele erfgoedgemeenschappen om "door de cultuuroverheid gewaardeerd te worden".

Een dergelijke databank/inventaris komt tegemoet aan de bepalingen in artikel 11, b en artikel 12 van de conventie. Artikel 11, b vraagt dat elke staat de verschillende elementen van immaterieel cultureel erfgoed op zijn grondgebied identificeert en definieert in overleg en met de medewerking van de gemeenschappen, groepen en relevante niet-gouvernementele organisaties. Elke staat is in uitvoering van artikel 12 verplicht om een of meerdere inventarissen op te stellen op een manier die past binnen zijn beleid. De inventarissen moeten regelmatig geüpdatet worden.

Voor de verdere uitwerking van deze databank en inventaris is verder overleg nodig en kan een piloottraject worden gestart. Op termijn kan een dergelijke databank als voorbeeld gepresenteerd en internationaal gepositioneerd worden. Met een dergelijke tool wordt ook aansluiting gevonden bij e-cultuur en web 2.0.

III) Programma's en acties voor het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed

De beleidsdomeinen en -velden "Werk", "Onderwijs", (amateur)Kunsten en het Socioculturele veld zijn de belangrijkste domeinen waarin het doorgeven van kennis en vaardigheden centraal staat. Zeker voor wat betreft het domein "immaterieel cultureel erfgoed van technieken en ambachten" is interactie vereist tussen het beleid voor immaterieel cultureel erfgoed, onderwijs, werk en het socioculturele. Voor het domein "kunsten" is de wisselwerking met de (amateur)kunstenorganisaties noodzakelijk. Opleiding, het overbrengen van kennis, technieken en vaardigheden staan er centraal.

Het is aan de Vlaamse Gemeenschap om aandacht te vragen voor immaterieel cultureel erfgoed in het onderwijscurriculum, in het opleidingsaanbod van de VDAB, in het cursusaanbod van de socioculturele verenigingen en van de amateurkunstenorganisaties. Niet voor elke overdracht van kennis

over technieken en ambachten of voor kennis over de kunsten zijn er geschikte instrumenten binnen deze beleidsdomeinen of -velden. Beleidsoverleg en informatie-uitwisseling is hier voor noodzakelijk.

In heel specifieke gevallen kan de Vlaamse Gemeenschap binnen haar beleid voor immaterieel cultureel erfgoed opleidingsprogramma's voorzien. Een actieprogramma in de lijn van het Living Human Treasures programma van UNESCO³⁰ zou hieraan tegemoet kunnen komen. Levende menselijke schatten zijn personen met unieke kennis en vaardigheden. UNESCO spoort landen ook aan om een programma te ontwikkelen dat inzet op Living Human Treasures. Ze definieert LHT als: "*persons who possess to a high degree the knowledge and skills required for performing or re-creating specific elements of the intangible cultural heritage.*"³¹ Volgende criteria om LHT te selecteren en ondersteunen worden op de website gesuggereerd:

- *their accomplishments and their willingness to convey their knowledge and skills to others;*
- *the value of the traditions and expressions concerned as a testimony of the human creativity genius;*
- *their roots in cultural and social traditions;*
- *their representative character for a given community;*
- *their risk of disappearance.*

De Vlaamse variant van het Living Human Treasures programma zou naast een beloning of erkenning van de uitzonderlijke kennis van vaardigheden en technieken vooral moeten focussen op het doorgeven van kennis en vaardigheden. De randvoorwaarden om in aanmerking te komen voor ondersteuning op basis van dit programma zouden moeten zijn:

- de wens van een erfgoedgemeenschap om deze kennis te vrijwaren;
- de bereidheid van de persoon die de kennis bezit om die kennis door te geven.

De Vlaamse variant zou zo het "leraar-leerlingschap" ondersteunen.

Hiervoor moet een regeling worden uitgewerkt. Een commissie van experts zou op aangeven van de verschillende expertisekernen of netwerken de minister kunnen adviseren om een individu te ondersteunen voor het doorgeven van zijn of haar kennis en vaardigheden.

De regelgeving die vandaag bestaat voor individuele kunstenaars binnen het Kunstendecreet kan inspirerend werken.

2) De Vlaamse Gemeenschap stimuleert internationale beleidsvorming en samenwerking

a) Wat betekent dit?

Vlaanderen neemt een internationale rol op zich op twee niveaus: op het **beleidsmatige** vlak en op het **operationele**.

Beleidsmatig zet de Vlaamse Gemeenschap de rol verder die ze heeft gespeeld bij de voorbereiding van de conventie, de concretisering ervan in de operationele richtlijnen en de standpunten die ze heeft ingenomen de voorbije jaren in de Algemene Vergadering van de UNESCO-conventie. De Vlaamse Gemeenschap voert de conventie loyaal uit maar zorgt voor een kritische reflex. Met het beleid dat in deze nota wordt gepresenteerd, speelt de Vlaamse Gemeenschap in de spits van het internationale debat. De standpunten die erin worden ingenomen zijn vooruitstrevend maar binnen de contouren van de conventie. Het scherpstellen van de definities en het uit elkaar halen – maar ook verbinden – van immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur enerzijds en immaterieel cultureel erfgoed, roerend erfgoed en onroerend erfgoed anderzijds is een keuze die internationaal (nog) niet wordt gemaakt of toch niet duidelijk wordt benoemd. Het resoluut centraal stellen van het proces en **de focus op het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed** is in lijn met de conventie. De inventaris/data-bank die hiervoor ontwikkeld wordt en het clusteren en het denken vanuit gelijkenissen en verschillen zijn een voor ons logische keuze, die internationaal niet steeds gedeeld wordt.

Het verdedigen van deze keuzes en het aanwezig zijn op internationale fora en het internationaal vertalen van deze opties is een kerntaak van de Vlaamse overheid. De inspanningen worden verder gezet; ook in de toekomst vaardigt de Vlaamse Gemeenschap experts af naar de overlegmomenten waarvoor ze is uitgenodigd.

Op het operationele niveau trekt de Vlaamse Gemeenschap de keuzes door in de nominaties voor de twee internationale lijsten (artikel 16 en 17) en het register (artikel 18):

- Artikel 16 is de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid.
- Artikel 17 is de lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat bedreigd is.
- Artikel 18 is een register met programma's, projecten en activiteiten die zorgen voor het vrijwaren van het immaterieel cultureel erfgoed. Dit register wordt ook wel eens het Register met Voorbeeldprojecten genoemd.

Het Intergouvernementeel Comité van de conventie beslist welk immaterieel cultureel erfgoed en welke programma's op de lijsten worden geplaatst of in het register worden opgenomen. Ze kunnen echter enkel die elementen selecteren die door de staten zijn voorgedragen. Voor België zijn het de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap die de voordrachten doen.

Zoals reeds hoger gesteld, heeft de opname op de Representatieve Lijst een grote symbolische waarde. Het is een erkenning van de soms jarenlange vrijwillige inzet, het label heeft een toeristisch en economisch potentieel. De Vlaamse Gemeenschap blijft participeren aan de opbouw van de verschillende lijsten en het register.

In navolging van de definitie van immaterieel cultureel erfgoed, de focus die ligt op het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed en de wijze waarop de Databank en de Inventaris Vlaanderen worden opgebouwd, **stimuleert de Vlaamse Gemeenschap ook hier de uitwisseling van kennis en expertise en het zoeken naar gelijkenissen** zonder de verschillen te ontkennen. De clustering in Vlaanderen wordt vertaald naar **een samenbrengen van elementen en voorbeeldprojecten op internationaal niveau**. De Vlaamse Gemeenschap stimuleert internationale dossiers. Ze doet dit zowel voor artikel 16 (de Representatieve Lijst) als artikel 18 (het Register van Voorbeeldprojecten). Als de Vlaamse Gemeenschap zowel voor de Representatieve Lijst van UNESCO als voor het Register van Voorbeeldprojecten inzet op **het doorgeven, de kennis, vaardigheden, gewoontes en gebruiken die ermee gepaard gaan**, staat de wijze waarop de erfgoedgemeenschap dat wil doen, de methodiek of het plan tot het vrijwaren van het erfgoed (= *safeguarding measures*) dat ze ontwikkelt en uitvoert, centraal. De grens tussen een nominatie voor artikel 16 of artikel 18 is dan vrij dun. Het verschil zit hem in het al of niet kunnen of willen linken van een methodiek aan een of meerdere elementen van immaterieel cultureel erfgoed.

Het dossier over ludodiversiteit, van het Sportimonium/Sportmuseum Vlaanderen, ingediend bij UNESCO op 31 maart 2010, is een mooi voorbeeld van inzetten op de methodiek die geschikt is voor heel wat elementen immaterieel cultureel erfgoed. De methodiek kan toegepast worden voor vele (traditionele) sporten en spel in de wereld. Andere maatregelen zijn specifiek gelinkt aan één element en kunnen beter voor de Representatieve Lijst worden genomineerd. De Ommegangsreuzen en -draken uit Frankrijk en België is een mooi voorbeeld. Dit element kan echter sterker worden ontwikkeld als ook andere reuzentradities dan de reuzen van Dendermonde, Mechele en Brussel uit Vlaanderen kunnen opgenomen worden. De samenwerking die groeit tussen Vlaanderen en Nederland om

het Sinterklaasfeest en Sint-Maarten op de Representatieve Lijst te plaatsen, ligt perfect in deze lijn.

Na nominatie op een Lijst van UNESCO of het register is de hoofddoelstelling het vrijwaren van het immaterieel cultureel erfgoed. Het toeristisch potentieel en de economische meerwaarde zijn leuk meegenomen.

Op het operationele niveau stimuleert de Vlaamse Gemeenschap **expertisekernen, netwerken en erfgoedgemeenschapen uit Vlaanderen om hun kennis en expertise op internationale fora ter beschikking te stellen en uit te wisselen**. De expertisekernen en netwerken voor immaterieel cultureel erfgoed ondersteunen niet alleen de erfgoedgemeenschappen in Vlaanderen, maar zetten hun expertise zowel op eigen initiatief als “op vraag” in het buitenland in. Ze doen dit door projecten in het buitenland te begeleiden en door te publiceren over voorbeeldpraktijken en methodieken voor het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed. De Vlaamse Gemeenschap ondersteunt deze internationale uitwisseling.

De Vlaamse Gemeenschap stimuleert de cultureel-erfgoedorganisaties met kennis van zaken over het immaterieel cultureel erfgoed om een aanvraag in te dienen bij UNESCO **om geaccrediteerd** te worden. Artikel 9 van de conventie omschrijft de functie van deze organisaties:

“Article 9 – Accreditation of advisory organizations

- 1. The Committee shall propose to the General Assembly the accreditation of non-governmental organizations with recognized competence in the field of the intangible cultural heritage to act in an advisory capacity to the Committee.”*

De Vlaamse Gemeenschap heeft geen impact op de accreditatie van niet-gouvernementele organisaties. Het is de organisatie zelf die een aanvraag indient bij UNESCO. De taak van deze geaccrediteerde organisaties is het evalueren van aanvragen voor artikel 18 en het begeleiden van projecten die door UNESCO worden betoelaagd.

De UNESCO-conventie legt België op tot het spijzen van het **“Fund for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage”**. Eén procent van de jaarlijkse bijdrage aan UNESCO gaat naar dit fonds. Jaarlijks draagt Vlaanderen ongeveer 17.000 euro bij aan dat fonds. De bestedingen uit dat fonds worden gereguleerd door de Algemene Vergadering. De beslissingen worden uitgevoerd door het secretariaat van UNESCO in Parijs. Vlaanderen heeft daarnaast een “eigen” fonds bij UNESCO waaruit erfgoedprojecten³² kunnen gesubsidieerd worden.

Beslissingen worden genomen in samenspraak met de Vlaamse overheid, maar ook hier uitgevoerd door het secretariaat van UNESCO in Parijs.

b) Instrumenten te ontwikkelen door de Vlaamse Gemeenschap

1) Algemene Vergadering en Intergouvernementeel Comité van de UNESCO

Om de positie, die de Vlaamse Gemeenschap vandaag op het beleidsmatige vlak bezit, te verankeren en bestendigen, is het noodzakelijk om actief te participeren aan de Algemene Vergadering. Aanwezig zijn op de tweejaarlijkse bijeenkomst (meestal) in Parijs is een must. Onder andere daar worden beslissingen genomen over het verder implementeren van de conventie en wordt de interpretatieruimte die de conventie bezit, ingevuld. Het Intergouvernementeel Comité neemt beslissingen over de lijsten, het register en de toelages aan projecten; het doet ook voorstellen naar de Algemene Vergadering over de interpretatieruimtes en de operationele richtlijnen.

België was lid van het Comité in 2008 en 2009. België kan overwegen zich opnieuw kandidaat te stellen en zo sterker te wegen op de ontwikkelingen van de conventie. Overleg met de Franse en Duitstalige Gemeenschap en overleg binnen de landengroep³³ waartoe België behoort, is hiervoor noodzakelijk.

II) Procedures voor het nomineren van immaterieel cultureel erfgoed voor de internationale lijsten en het register

De Vlaamse Gemeenschap kan slechts die elementen voordragen bij UNESCO, die door een erfgoedgemeenschap naar voren worden geschoven voor opname. UNESCO verwacht wel een formele voordracht van de staten. Kwaliteitscontrole door de staten – hier de Vlaamse Gemeenschap – is vereist.

De inventaris/databank kan als basis gebruikt worden voor het nomineren van elementen. Een selectie kan gemaakt worden:

- van die fenomenen waarvoor een erfgoedgemeenschap een nominatie vraagt;
- nadat op basis van het al of niet specifieke is gestreefd naar een thematische clustering en een Belgische of internationale samenwerking.

Voor nominaties stelt de Vlaamse Gemeenschap criteria op waarbij de nadruk ligt op de maatregelen die men neemt voor het doorgeven en borgen van het immaterieel cultureel erfgoed. Een commissie van experts adviseert de minister in het

al of niet voordragen bij UNESCO. Een reglement wordt hiervoor uitgewerkt.

III) Budgetten voor reis-, verblijfs- en transportkosten

Om expertisecentra en erfgoedgemeenschappen kansen te geven om hun expertise en kennis in te zetten voor internationale projecten en samenwerking, voor deelname aan internationale fora, zijn budgetten nodig die reis-, verblijfs- en transportkosten dekken.

IV) Investeren in (de verschillende) Fonds(en)

De Vlaamse Gemeenschap betaalt de jaarlijkse verplichte (= de 1 %-bijdrage)³⁴ bijdrage en investeert in het Flanders UNESCO Heritage Trust Fund.

V) UNESCO Categorie II centrum

De internationale wereld erkent Vlaanderen voor zijn expertise op het vlak van immaterieel cultureel erfgoed. De Vlaamse Gemeenschap participeerde actief, samen met de Franse Gemeenschap onder de vlag van België, aan het tot stand komen van de conventie. België, en dus Vlaanderen, maakte deel uit van het comité bij het opstellen van de operationele richtlijnen.

Die internationaal gewaardeerde expertise zichtbaar maken kan door het oprichten van een Categorie II centrum voor deze conventie. Zo'n centrum speelt een internationale rol. Het centrum ontwikkelt internationale projecten en programma's over immaterieel cultureel erfgoed en promoot de conventie.

Het voordeel van zo'n centrum in Vlaanderen is het verankeren van internationale, hoogstaande expertise wat ook zorgt voor kortere communicatielijnen tussen het veld in Vlaanderen en die internationale expertise.

Intrabelgisch en binnen de landengroep waar België toe behoort, zal onderzocht worden of zo'n centrum in Vlaanderen haalbaar en realistisch is.

3) De Vlaamse Gemeenschap bewaakt de kwaliteit en modereert

a) Wat betekent dit?

Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed balanceert op verschillende breuklijnen. Het is zoeken naar een evenwicht tussen verschillende invalshoeken:

- in de relatie tussen immaterieel cultureel erfgoed en authen-

- ticiteit, traditie en identiteit en volkscultuur;
- in het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed en het evolueren versus het bevriezen;
- in het inventariseren en dat doen als erfgoedgemeenschap in relatie tot de input die geleverd wordt door de expertisecore of het netwerk (de buitenstaander).

Het is de taak van de Vlaamse Gemeenschap om te bewaken of de beleidslijnen kwaliteitsvol worden uitgevoerd en of de verschillende elementen het juiste effect bereiken.

b) Instrumenten te ontwikkelen door de Vlaamse Gemeenschap

Het is aan de Vlaamse Gemeenschap om haar beleidslijnen te bewaken en de keuzes die ze maakt **duidelijk te communiceren**. Een goed en duidelijk kader creëren en ondersteuning voorzien voor de expertisecoren, netwerken en andere organisaties binnen het cultureel-erfgoedveld die immaterieel cultureel erfgoed als speerpunt in hun werking opnemen, is noodzakelijk. Het agentschap Kunsten en Erfgoed neemt hierin een rol op zich samen met FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

Aanwezigheid op de internationale beleidsfora zorgt ervoor dat Vlaanderen zijn beleid internationaal kan benchmarken.

Via de databank evalueert de Vlaamse Gemeenschap periodiek “de staat van het immaterieel cultureel erfgoed”. De evaluatiemomenten in het Cultureel-erfgoeddecreet voor het evalueren van de werking van de gesubsidieerde organisaties die immaterieel cultureel erfgoed als speerpunt in hun werking opnemen, zijn voorzien. Er is een evaluatie per beleidsperiode van vijf of zes jaar en een jaarlijks toezicht door middel van jaarverslagen.

Per beleidsperiode dient een veldanalyse gemaakt te worden door de gesubsidieerde organisaties en door de Adviescommissie Cultureel Erfgoed. In de analyse heeft de commissie aandacht voor het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen.

Het up-to-date houden van de elementen immaterieel cultureel erfgoed in de databank en inventaris is noodzakelijk. De expertisecoren en netwerken dragen hiervoor zorg. De Vlaamse Gemeenschap houdt toezicht, evalueert en rapporteert aan UNESCO voor de elementen die ook op de Representatieve Lijst, de Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed dat bedreigd is en het Register van Voorbeeldprojecten staan.

CONCLUSIE

De Vlaamse Gemeenschap ontwikkelt een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Het immaterieel cultureel erfgoed staat naast het roerend en onroerend erfgoed en vormt er een drie-eenheid mee.

Het beleid dat de Vlaamse Gemeenschap ontwikkelt, ligt in de lijn van de “Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage” van UNESCO uit 2003. De Vlaamse Gemeenschap houdt rekening met de belangrijkste kenmerken van immaterieel cultureel erfgoed, namelijk dat:

- het dynamisch is,
- het voortdurend evolueert,
- het telkens wordt toegeëigend,
- de cultureel-erfgoedgemeenschap diegene is die zijn immaterieel cultureel erfgoed benoemt,
- de kern van het waarborgen of vrijwaren van het immaterieel cultureel erfgoed in het doorgeven ligt.

Het beleid van de Vlaamse Gemeenschap zet in op herkennen, benoemen en het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed. Expertisecoren en netwerken, geënt op de verschillende domeinen waarin immaterieel cultureel erfgoed veelvuldig voorkomt, begeleiden erfgoedgemeenschappen daarin en ondersteunen hen in het uitwerken en uitvoeren van maatregelen om het erfgoed door te geven. **De focus van het beleid ligt op het doorgeven omdat daar het basiskarakter van immaterieel cultureel erfgoed ligt.**

Erfgoedgemeenschappen worden maximaal betrokken bij het documenteren van immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Ook hier begeleidt het netwerk van expertisecoren de erfgoedgemeenschappen. De databank waarin dat gebeurt, is eigendom van de Vlaamse Gemeenschap. De erfgoedreflex wordt aangescherpt door de focus te leggen op het doorgeven, de methodieken, systemen en processen die daarvoor worden ingezet. Door samen te brengen, te clusteren, kennis uit te wisselen en expertise te delen komen voorbeeldprojecten en grotere gehelen naar voren. Deze kunnen door de minister erkend en op de Inventaris Vlaanderen geplaatst worden.

Door een dergelijk beleid zet de Vlaamse Gemeenschap in op het ontwikkelen van excellente praktijken voor het waarborgen van immaterieel cultureel erfgoed. In een internationaal perspectief komt hierdoor de nadruk te liggen op artikel 18 (het Register van Voorbeeldprojecten) eerder dan op artikel 16 (de Representatieve Lijst).

Het Cultureel-erfgoeddecreet kan perfect worden ingezet voor de ondersteuning van de expertisekernen. Voor het inventariseren en documenteren van het immaterieel cultureel erfgoed (inclusief het opvolgen) wordt een databank ontwikkeld binnen de filosofie van web 2.0. Voor het nomineren van elementen immaterieel cultureel erfgoed en acties en programma's voor de internationale lijsten is nieuwe regelgeving noodzakelijk.

De Vlaamse Gemeenschap neemt drie rollen op zich: als facilitator, als internationaal makelaar en als moderator.

Als **facilitator** zorgt De Vlaamse Gemeenschap ervoor dat erfgoedgemeenschappen immaterieel cultureel erfgoed kunnen herkennen, benoemen en dat ze acties kunnen opzetten om het erfgoed door te geven. Als facilitator zorgt de Vlaamse Gemeenschap ervoor dat erfgoedgemeenschappen het immaterieel cultureel erfgoed koesteren.

De Vlaamse Gemeenschap is zelf **aanwezig op internationale fora** als het over het beleid gaat en stimuleert expertisekernen en erfgoedgemeenschappen om internationale verbanden aan te gaan, kennis te delen en samenwerking te zoeken met experts en erfgoedgemeenschappen met gemeenschappelijke belangen en expertise of kennis.

Als **moderator** bewaakt de Vlaamse Gemeenschap een aantal spanningsvelden en zorgt ze er door een goede communicatie, ondersteuning en evaluatie voor dat erfgoedgemeenschappen het immaterieel cultureel erfgoed kunnen koesteren en actief kunnen inzetten op het doorgeven van het immaterieel cultureel erfgoed. De Vlaamse Gemeenschap bewaakt ook de kwaliteit van de expertisekernen en evalueert hun werking.

- 1 Artikel 1. "Purpose of the Convention." van de Conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed (UNESCO 2003)
- 2 Artikel 15 van de conventie vermeldt uitdrukkelijk dat de gemeenschappen en groepen betrokken moeten worden bij het beleid en bij alle acties of programma's die door de Vlaamse Gemeenschap worden uitgevoerd. Artikel 15: "*Within the framework of its safeguarding activities of the intangible cultural heritage, each State Party shall endeavour to ensure the widest possible participation of communities, groups and, where appropriate, individuals that create, maintain and transmit such heritage, and to involve them actively in its management.*"
- 3 Het glossarium is opgesteld door een internationale groep van experts onder coördinatie van Wim van Zanten, universiteit Leiden. De precieze referentie is: "Glossary Intangible Cultural Heritage, prepared by an international meeting of experts at UNESCO, 10–12 June 2002. edited by Wim van Zanten, Leiden University. Dit glossarium is opgesteld tijdens de voorbereiding van de conventie maar nooit officieel bekrachtigd door UNESCO en maakt bijgevolg geen deel uit van het UNESCO-discours. De woordenlijst is wel wetenschappelijk onderbouwd en doordat ze specifiek naar aanleiding van de conventie is opgesteld zeer bruikbaar voor het scherpstellen van het begrippenkader.
- 4 W. FRIJHOFF, 'Cultureel erfgoed, cultuurbeleid en culturele dynamiek. Lezing bij de opening van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 1, nummer 1, maart 2008, p.p. 8–13.
- 5 Dit concept van het zoeken naar consensus en het gedragen zijn door de volledige erfgoedgemeenschap is een van de basiselementen binnen de conventie. In de operationele richtlijnen wordt vaak volgende uitdrukking herhaald: "*free, prior and informed consent*". Het gaat hier dan steeds over: "*The communities, groups and, where appropriate, individuals concerned*". (ICH-Operational Directive-3 GA-EN-1)
- 6 De conventie van Faro is voluit: "De kaderconventie van de Raad van Europa over de bijdragen van cultureel erfgoed aan de samenleving". Deze conventie werd aangenomen in Faro, Portugal op 27 oktober 2005. De conventie koppelt het recht op erfgoed aan de plicht het eigen erfgoed, maar ook dat van anderen, te respecteren. De conventie erkent de rol van het middenveld en van de (groepen) mensen die zich inzetten voor het erfgoed. De conventie zet daarom sterk in op de rol van erfgoed in conflictbeheersing door dialoog en wederzijds respect voor de diversiteit van erfgoed.
- 7 Decreet van 23 mei 2008 houdende de ontwikkeling, de organisatie en de subsidiëring van het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid. Artikel 2, 5°.
- 8 D. LOWENTHAL, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998, p. 55.
- 9 Definitie van ICH in de conventie: "*the intangible cultural heritage means the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that ...*"
- 10 Deze definitie wijkt af van die in de UNESCO-conventie. In de definitie in de UNESCO-conventie maakt roerend en onroerend erfgoed dat geassocieerd kan worden met het immateriële, deel uit van het immaterieel cultureel erfgoed. In een beleidscontext is dat geen interessant gegeven. Een tweede probleem met de definitie is dat cultureel erfgoed niet wordt gedefinieerd in de conventie maar wel deel uitmaakt van de definitie. Met deze definitie komen we aan beide problemen tegemoet.
- 11 T. DEKKER, H. Roodenburg & G. Rooijackers (eds.), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, Sun en Meertens Instituut, 2000, p. 153.
- 12 E. Hobsbawm & T. Ranger (eds.), *The invention of tradition*. Cambridge, Cambridge University Press, 1983, p. 1.

- 13 Het ontstaan van de wetenschappelijke studie van de volkskunde in de 18^e eeuw is eerder voortgekomen uit een specifieke theorie van cultuur. Ze gaat uit van een tweedeling in bevolking en cultuur. De volkscultuur wordt aanzien als authentiek, uit de volksaard voortkomend en wordt aangetroffen bij de plattelandsbevolking. Ze staat tegenover de cultuur van de hoger ontwikkelde sociale groepen, die door vreemde, internationale en moderne invloeden van de authentieke cultuur zijn vervreemd. De morele status van de volkscultuur wordt door de vermeende authenticiteit hoger ingeschat. T. DEKKER, H. ROODENBURG & G. ROOIJAKKERS (red.), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, Sun en Meertens Instituut, 2000, p. 13.
- 14 Deze verschuiving wordt onder andere geïllustreerd in 1997 met de toevoeging van de baseline “Onderzoek en documentatie van Nederlandse taal en cultuur” aan de naam van het Meertens Instituut. Hetzelfde geldt voor de naamsverandering van het Museum voor Volkskunde in Gent in het Huis van Aaljn.
- 15 Deze definitie is opgenomen in het Cultureel-erfgoeddecreet, artikel 2, 10^e en is geïnspireerd op het werkterrein van de volkskundigen/etnologen zoals gedefinieerd in: T. DEKKER, H. ROODENBURG & G. ROOIJAKKERS, *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, Sun en Meertens Instituut, 2000, p. 66.
- 16 B. KIRSHENBLATT-GIMBLETT, ‘Intangible Heritage as metacultural Production’, in: *Museum International*, nr. 221–222, vol. 56, nr. 1–2, 2004, p.p. 52–65.
- 17 Deze lijst is een van de drie internationale lijsten die door de conventie in het leven worden geroepen. De andere twee zijn: de Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed dat bedreigd is en het Register van Voorbeeldprojecten. Deze lijsten staan respectievelijk in artikel 16, 17 en 18 van de conventie.
- 18 J. BLAKE, *Commentary on the UNESCO 2003 convention on the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Cambridge, Institute of Art & Law, 2006, p. 23.
- 19 Lemma “safeguarding” in Van Dale Groot Woordenboek. Engels-Nederlands
- 20 A.-M. DRAYE, *De bescherming van het roerend en onroerend erfgoed. Wet-, decreet- en regelgeving van kracht binnen het Vlaamse Gewest/de Vlaamse Gemeenschap*. Brussel, Larcier, 2007, p. 7.
- 21 Op basis van het Decreet op de Volkscultuur ondersteunde Vlaanderen 13 organisaties. Twee daarvan zijn overgestapt naar het Cultureel-erfgoeddecreet naar landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur (Volkskunde Vlaanderen en Heemkunde Vlaanderen), drie daarvan naar landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed (tapis plein, Het Firmament en het Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG)), het Centrum voor Sportcultuur is opgegaan in het bij het Vlaams niveau ingedeelde Sportmuseum Vlaanderen. 7 worden zeker nog tot en met 2011 gesubsidieerd als landelijke (koepel)organisaties voor volkscultuur op basis van het Decreet op de Volkscultuur (Familiekunde Vlaanderen, Kant in Vlaanderen, Instituut voor Vlaamse Volkskunst (IVV), Variaties, Academie voor Streekgebonden Gastronomie (ASG), Steunpunt voor Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed (SIWE), Federatie van Vlaamse Historische Schuttersgilden).
- 22 Memorie van toelichting bij het Decreet op de Volkscultuur. Parlementaire stukken, stuk 1071 (1997–1998) nr. 1
- 23 Verder in deze nota ook wel “Representatieve Lijst van de UNESCO” genoemd.
- 24 Alle informatie over het reglement en de procedure is te vinden op www.kunstenenerfgoed.be > erfgoed > immaterieel erfgoed.
- 25 De obligate uitzonderingen op de regel zijn de Sint-Dymnavorering en de Psychiatrische thuisverpleging in Geel en de Vlaamse Gebarentaal.
- 26 Het Openluchtmuseum van Bokrijk is actief betrokken bij het inventariseren en doorgeven van de kennis over verschillende ambachten binnen het bouwbedrijf. Bokrijk gaf verschillende boekjes uit over “vitsen en lemen”, “stro- en rietdekken” en “Vakwerk”. Ook het Centrum voor Agrarische Geschiedenis is partner van het VIOE. Meer info over ambachten: www.restauratieambacht.be (geraadpleegd op 09/07/2010)
- 27 Cultureel-erfgoedgemeenschap wordt in het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 gedefinieerd in artikel 2, 5^e. Het is deze definitie die we hier overnemen.
- 28 De vijf groepen zijn: (a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage; (b) performing arts; (c) social practices, rituals and festive events; (d) knowledge and practices concerning nature and the universe; (e) traditional craftsmanship.
- 29 T. DEKKER, H. ROODENBURG & G. ROOIJAKKERS, *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, Sun en Meertens Instituut, 2000, p. 282.
- 30 Meer informatie over dit programma op: www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00061&lg=EN (geraadpleegd op 1 oktober 2010). Onder andere Frankrijk, Tsjechië, Zuid-Korea en Japan hebben dit programma geïmplementeerd. The National Heritage Fellowship is een gelijkaardig programma, ontwikkeld door the National Endowment for the Arts in de VS.
- 31 www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00061&lg=EN (geraadpleegd op 30 juni 2010)
- 32 Er is het **Vlaams UNESCO-trust Fonds** voor wetenschappelijke activiteiten, daaruit worden onder andere projecten rond water, milieu en de zee betaald. En er is het **Algemeen Vlaams UNESCO-trust Fonds** voor cultuurprojecten. Recent besliste de Vlaamse Regering om dat Algemeen Vlaams UNESCO-trust Fonds te heroriënteren en uitsluitend in te zetten op “erfgoed”. Zowel projecten over roerend, onroerend als immaterieel cultureel erfgoed kunnen vanaf 2011 op basis van dit fonds worden gesubsidieerd.
- 33 De landengroep waartoe België behoort is groep I. Grosso modo is dat West-Europa en Noord-Amerika. Uit groep I hebben 15 staten de conventie geratificeerd: België, Cyprus, Denemarken, Frankrijk, Griekenland, IJsland, Italië, Luxemburg, Monaco, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Turkije, Zwitserland.
- 34 De 1 %-norm geldt voor gans België. De Vlaamse Gemeenschap draagt daarvan 54,5 %. Gemakshalve spreken we over de 1 %-bijdrage.